

ПРО РАДІСТЬ

ЛЕОНІД ЗИМНИЙ

Маленька моя!

Я пригадую:

На дворі — дріжала земля від юги:
А я у лазні сидів з бригадою
і чекав до цигарки черги.
Першим палити — честь бригадиру,
по „чину“ — я слідом за ним,
а потім все коло мов з люльки миру
вдихне урочисто дим.

Ми в шахті були дві зміни.
Як завжди, ми добре робили
і утома нам впала на спину,
неначе вугільні брили.
Тютюн був з біса поганий,
затяжка серце стиска, мов обценьки.
І саме тоді подав стариган
листа. Від тебе, Маленька!..
Я задихнувся... Не знаю від чого —
радість чи дим горло стиснули туго.
А хлопців моїх охопила тривога:
„Ну, ну! Куди затягаєшся вдруге?“
Я дочитав. Мені стало радісно дуже.
Я усміхнувся усім товаришам.
І врубмашиніст спитав:

„Що там, друже?

Розкажи! Не радій між бригадою
сам!“

І я їм прочитав тоді, мила,
не проминувши в листі й літери
як ти пишеш, що мене полюбила,
й що любов твоя, як весняний вітер
Довгоочікуваний і раптовий,
розриває він криги ланцюг тугий
і широка повинь теплої крові
розливається за серця твого береги.
І розповів їм, що люблю я тебе давно
Сам не знаю за віщо та за очі твої

ясні

і що тугу, п'яну й гірку, як вино,
я не раз випивав по весні...
Бичок на підлозі димів наче ватра
Бригадир сказав за всіх моїх друзів:

„Сідай, друже, на кур'єрського завтра
і їдь до неї. Чого їй чекати у тузі?...
Передай од усіх наших хлопців

привіти;

вони не знають її, як не знаю і я,
але раз вона стала тебе любити,
то їй наша бригада всеодно, як сім'я,

Маленька моя!..

Всі мені тисли долоні.

Й так привітно махала руками братва
наче я вже на східцях стояв у вагоні
І вже дзвінків ударило — два.

Та раптом хтось нагадав (наче
кинув брилою

під колеса вагонів на шлях той),
що не можна їхати завтра до милої,
що не можна мені кинути шахти.

Що мусить чекати мене кохана,
що я мобілізований до того часу,
доки перші тонни зверх плану
кліті на поверхню не принесуть.

І раптом притих галас.

Нарешті, тишу бригадир порушив:

„Так. Значить одруження відклалось,

Ну, що ж, хлопці, пішли під душі.

І стало так: ніби поїзди поїхали
тебе залишивши на пероні пустому.

І стало чутно за вікнами віхолу

і знов, як груз, відчули утому.

Усі мовчали. І тільки вода шумувала
обмиваючи з тіл наших піт і штиб,
та враз бригадир, як не крикнув

мало:

„Хлопці. Бригада!

А що, коли б?..

І, замислившись, тер собі шию з

проквола

через чоло ж йому аж зморшки

пішли від брів.

А бригада зібралась і стала довколо.

нетерпляче і мовчки чекаючи слів.

„Хлопці! Наша бригада погано

робила

Для країни вугілля ще вдосталь нема.

І через нашу ж роботу й його ось мила
мусить також сумувати сама.

Нам план дали в сімдесят кубів.

Мало! Сказала комсомольська

бригада.

За вісімдесят ми йдемо у бій!

Сказала і зробила наша бригада

Та ми не зупинились!

Ми даєм дев'яносто!

Мало, хлопці!

Скажу я вам знов.

Є в мене, бригадники, зустрічний

простий:

Дайош сто!

На його комсомольську любов!“

Маленька моя!

Мені закружилася голова.

Здавалось не руки — серця я їм

тиснув!

І з лазні ішла крізь югу братва

й співала вночі партизанську пісню.

А в кімнаті моїй, довго сиділи ми в
об гарячий чай обпікаючи губи.

І не стихав до ранку аж

чайника с

та розмови про наших любих.

Коли прощались, просили передати

при

і просила бригада тебе не сумувати,

бо в місяць журавлів і зелених віт

приїде милий очі твої цілувати..

Маленька моя!..

Цілую твої очі с

і, здається, тебе на руках ось нес

А мислі мої,

наче ті ключі журавл

до тебе летять через довгі пустелі

час

До побачення люба!..

До обіймів не на паперві,

До хвилини бажаної, коли будемо св

віч на-ві-ву

До хвилини.

що розчиниться наче двє ть

в нашу радісну і тривожну ніч!..

ві,

св

ві-ву

ві

двє ть

ніч!..

по

ст

ле

ка

ти

щ

К

б

м

р

ві

п

і

ст

л

на

ка

пе

п

пр

ви

сп

ви

19

Я ЛЮБЛЮ

РОМАН

А. АВДЕЕНКО

(Закінчення¹)

Розділ двадцять шостий

Рябий Петько отруював мені життя. Його варстат стоїть у п'яти метрах від мого. Він часто звідти показує свої жовті зуби, нашіптуючи щось у вуха товаришам. Проходячи повз мене, він примружує свої оченята, які здаються потворними віспинками.

Хлопці вже жили у комуні по року, по два, жилися. У кожного над варстатом у маленькому ящиківі управлена була в чорних шкіряних палітурках товста книга. До неї на кінці тижня Антонич акуратно записує те, що ми зробили за шість робочих днів. Кожен токар пильно враховує найдрібнішу деталь. Моя книга принесла мені багато щасливих хвилин. Після роботи візьму її крадькома у кімнату, відвернуся від хлопців і перечитую запис Антонича. Записані там і втулки, і кільця, і валики, і муфти, інжекторні стояки, і грантики, і гвинтики. Я дивлюся на свої руки і не вірю, що вони наточили таких речей.

Рябий Петько підійшов до мого ящика, вийняв чорну книжку і, нахабно перегортаючи сторінки, почав ехидно підморгувати і хіхикати:

— Чистенька, Сань?..

Відійшов, сплюнув через губу. Я провів його очима до варстата, обдивився короткі і товсті ноги, горбату спину, криві руки і відчув, що зненавидів його на все життя.

Уже кілька днів чекаю нагоди, як би спіймати у темному кутку, порахувати ребра.

Спіймав його на складі. Не встиг він ще крикнути, як я накинув на голову піджак, закрутив якнайглухіше і тридюймовою гайкою давай поклони класти в шию, нижче потилиці, щоб слідів не залишилося.

Рука німіла, гайка виривалася, а я бив. Так з ним поквитався, що у нього не вистачило сил прошепотіти, щоб простив.

Коли знайшли його на складі і спитали, хто це його так виволік, Петько сказав, що не знає, від побоювання, щоб я його не добив остаточно.

Тільки все одно узнали винуватця. По всьому будинку пішов тарарам, біганина, крики. Увечері у червоному кутку відбулися збори.

Рада комуні винесла мій вчинок на загальний суд.

Червоний куток переповнений. Винесли всі лавки, щоб народу більше увійшло. Щільно стоять комунари, а в двері ще товпляться.

Кричать, руками махають, ніхто не сміється.

Головує Борис. Він постукав олівцем об склянку і, опустивши очі, почекав, поки куток стих.

— Санько сьогодні в темному кутку склада побив до крові Петька. Завтра заманеться йому віддячити комунебудь із нас і вночі ключем проломить голову. Післязавтра Антонич на куриво не дасть волі, і Санько на кухні візьме хлібне перо і розпише черво Ан-

¹ Початок див. у „Молодіяку“ №№ 1, 2 за 1934 рік.

тоничу. А ми як найостанніші фраєри чекатимемо своєї черги. Так?

Говорив Борис, руками хапав повітря, стрибнути готувався на тих, що зібралися.

Говорив далі без хвилювання:

— Так що, хлопці, будемо, значить, своєї черги чекати?

Комуна ніяково мовчить. Я стою під білим шаром лампи і на моїй голівній голові великий дощ. Хочу вискочити на вулицю, підставити себе вітру.

Мовчання порушує першим рябий Петько. Він намагається злізти на сцену, але рука на пов'язці, короткі ноги не пускають. Боком звалився через бар'єр, задригав ногами, виставив свій відгодований зад червоному кутку. Перші ряди бризнули сміхом, другі підхопили, і від стінок до стінок розсміялася комуна.

Петько стояв на сцені, бинти поправляв і безглуздо сміявся, не здогадуючись, що він сам розсмішив куток. Він почав говорити, але комуна вже розгубила свою серйозність і похмурість.

— Так я, значить, скажу, — почав Петько, — Санько прийшов до нас недавно, а хоче стати паханом у комуні, руки розпускає, життю нашу псує. Коли він мене бив, то хвалявся, що всю комуна переріже.

Жаль, мене Борис стримав. Відгриз би я йому побиту голову, вирвав язик треплові. Плягнув Рябий у юрбу, а вона його гидливо відштовхнула до самої рами. Не приймала. Вийшов крадий токар нашої майстерні — Колька, — і сердито сказав:

— Навіщо юрбу зібрали? Хіба ви не знаєте рябого трепла? Він за своє заразне життя ні одної насіннини не вкрав, усе стріляв. А тепер Санька підсиджує. Санько на варстаті за три місяці токарем став, а ти, гад, дванадцять місяців мучився. Образа? Я тобі милицею при сонці твої очі повибирав би, а не то на складі.

Плягнув на сцену куховар Паша і засміявся призириливо:

— У нас на кухні кіт чесніший від Петька. Не дасиш — не пошмає, а рябого я двічі уночі на кухні ловив.

Рижову кашу за ваше здоров'я рука в ховало набивав.

Куток обурено захоплювався, замовів.

Замість мене почали судити Петько, а Борис не здається:

— Хлопці, а все таки, Санько правий, треба забувати блатні звичаї. Рада комуни хоче винести йому догану.

Позаду гримнув густий посвід підхоплений вигуками. Сотні губів вили, закричали обурено. Рада президійного столу перебігла до залу, і залишилися ми з Борисом на сцені самі. Він розгубився, очима кудось шукав.

Борис викручувався:

— Хлопці, давайте ми проголосуємо. Хто за те, щоб дати Санькові догану Нікого? А хто за те, щоб на перший раз простити, але при повторенні вжити суворих заходів?

Звелася тайга рук. Борис закричав і погасив на сцені вогонь.

Уночі під мою ковдру заліз Борис і шепотів:

— Ти, Сань, не сердься, я правду казав.

— Не серджусь, Боря.

Ми розмовляли до ранку і порушили правила комуни, заснувши на одній ліжку.

Розділ двадцять сьомий

Комуна колишніх безпритульних встала. Давно вже на дворі оддзвонив ставевий шматок рейки, а в білому будинкові знизу до верху яскраво гріють вікна.

Почалося з нашої кімнати. Прийшов я з майстерні. Ноги ледве зволікли в східцях. Голова п'яніла від порожнечі. Язик сухий і колючий.

Приліз на ліжку. Від чаю і вечері відмовився. Поспішав очі скоріше стріляти не дивитися на високі стіни, в своїх сусідів, на всю божевільну кімнату. Не від хвороби це, а від образи. Скинув ковдру, спати зібрався, але здалося, що простирало підмінило. Мое було чисте, а це сіре і в руді плямах. Розкричався на хлопців. А вони сміються і радять:

— Узуй очі, Сань.

Роздивився уважно, і правда — мове простирадло. Он і плями на ньому від черевиків. А чого ж я раніше не помічав, що воно таке брудне? Не буду я спати на такому простирадлі.

— Зміну черговий, давай змі-і-ну! Хлопці шахи кинули, руки скрутили, умовляють, наче я фраер який. Зірвав простирадло із ліжка, двері навстіж і кинувся бігом по коридору, не втихаючи:

— Змі-і-ну, змі-і-і-ну...

Загрюкали двері, засвітилися задрімали вже кімнати, прибіг сторож наш, Федір Петрович. Я розійшовся і не впізнати мене. Спихався — немає зубної щітки — і зовсім злість узяла.

Хлопці розпитують, чого шухер зчинив, а я крутнувши простирадлом над головою, губи до болі розтягнув, крикну і кричу:

— Змі-і-і-і-ну...

Прибіг я до двадцять п'ятої кімнати. Тут хлопці довго у відлуді були. Посилали ми їх у таєжне село, де організований нашою комунією перший у цих краях колгосп. Ремонтували там вони плуги, брички, допомагали готуватися до сівби. Повернулися позавчора, з голодним блиском у очах, мовчазні.

Закрутив перед ними простирадлом, розбризкався слиною:

— Дивись, братва, на чому спимо, до чого дожили!

Мишко-слюсар, який недавно черевик у селі на самогон проміняв, перший підняв своє простирадло і сказав:

— У всіх такі, за свиней мають.

Підбіг до дверей, просунув голову і, почервонівши від натуги, закричав у коридор:

— Змі-і-і-і-ну, змі-і-і-і-ну!

Уся кімната підтримала Мишка: порозкривала ліжка і з простирадлами над головами загоном метнулася до білого будинку. Біля східців на верхній поверх нас зупинили. Колька-токар стояв із хлопцями мідною стіною і похмуро спитав:

— Куди? Осади!

— Чого куди? Пропускай, — натишав загін, а я за звичкою підняв руку.

Токкар посинів, промичав:

— Ну ну, гад, бий...

Я опустил руку, а він схопив її і погрожує:

— Ходімо в куток, там усім розкажеш, чого бунтуєш. Тягни їх, хлопці!

У червоному кутку знову повно. Знову я винний. Колька став поруч зі мною і звернувся до присутніх.

— Знаєте, хлопці, чого він шухерить? Простирадло і підодіяльник брудні. — Повернувся до мене, озвірів. — Стервоти. А он ти спитай, від чого у Петька простирадло чисте, навіть у нього? Петь, вийди, скажи йому.

Із юрби швиденько вибіг рябий. У нього світилися очі навіть віспинок не стало видно. Дріжачим від радості голосом він розповідав:

— Мої простирадла чисті тому, що я не жду від комуні няньки, сам перу. А Санько про прислугу мріє. На ліжку з брудними ногами сяде верхи і роз'їждає. Прати за сном ніколи. — Замок, витираючи помокрілі руки піджаком.

Мишко-слюсар погрозив Петькові:

— Добре, стерво, кричав. А ось ми були місяць на селі, приїхали — і як свині, значить?

Його перебив член ради Митько скоромовкою:

— Сам винен, сам винен, Мишо. Ми вам дали три дні відпочинку і два — на справи. А ви всі гуляли, а тепер шухерите. Замовкла двадцять п'ята кімната.

Прибіг Борис з якимись паперами, посів місце голови і почав утихомирювати куток. Коли стихло, він поглянув у папери, заговорив:

— У нашій комуні сто тридцять колишніх безпритульних. На них маємо тисячу сорок простирадел і підодіяльників. Виходить, по вісім на ліжку. Наш завгосп відкрив господарський рахунок на кожного члена комуні. Його номером позначена білизна. Є полицка для брудної і чистої білизни. Якщо чиста полицка твоя порожня, то значить ти поганий господар. У нас няньок немає. Хлопці самі себе доглядають. А Саньчина полиця порожня. Яку ж зміну він просить? Зносив усю. А ось у Петька шість простирадел свіжих числиться, у мене чотири, у Кольки

теж шість, та і в інших хлопців постілі весною пахнуть.

Усі мовчали.

Розбили, розтоптали наш бунт і сліду не лишили. І ніхто із них не спитав, чому я підняв шухер, ніхто до образи моєї не докопався.

А почалася вона тиждень тому. Дав Антонич нам із Петьком термінову роботу: обточувати для підшефного депа інжекторні стояки. — Дав і сказав: „Натисніть, хлопці“. Робота була легка, різець мідну стружку, як оксамит, у золоті кудрі завивав. До кінця дня я обточив вісім стояків. Уже руки мив, коли Петько на всю майстерню в конторку Антонича кричить:

— Антонич, забирай дванадцять стояків!

Я грантик водяного бака забув закрити, до Петьчиного варстата пішов і виробіток порахував. Правда, лежать, як із золота вилиті, у блиску і жару дванадцять штук. Сором забув, стояки обмацую. А Петько стоїть, руки в бік, посвистує і знущується, почуваю.

Другого дня до дзвінка прийшов у майстерню, різці різні заправив, запас їх зробив, варстат змазав і вивірів. Коли пустив мотор, у мене все було на повному ході. Підвів супорт, увімкнув автомат, і різець узяв першу стружку. Я подував зловтішно:

„Ну, Петю, подивимося, хто сьогодні Антоничу буде хвалитися“.

Кінчився день. У мене були готові тільки десять стояків, а Петько сьогодні тринадцять дав.

Я облишив ходити снідати до їдальні, обідав на ходу, а Петька все не нагаював. Колька на допомогу мені взявся, хлопці всі співчували. Даремно. Нічого не виходить. Іде Петько перший. Ось звідки бунт, образа. Сьогодні в червоному кутку його преміюють. Усі пішли на вечір, а я сам у кімнаті лишився. Світло погасив, у вікно дивлюся.

Ожила тайга, погустішала і затінилася. А як тепер у Сухумі, Владивостоці? Добре покурити б „анашу“. А там у степовій стороні димні ниточки із сільських димарів. Може самогогон гонять.

Добре у село по темноті пробра-

тися. Відскочив від вікна і зустріна й Антоничем.

— Ти що, Сань?

Я дріжав. Ослаблого повів у кутку у президію ввів і цілий вечір не відд див.

На ранок Антонич стояв поруч варстатом і цілий день слідкував моїми руками, різець направляв, автомат помагав відрегульовувати.

Днів на три забув усю майстер біля самого мене ходив.

Через два тижні я почав здав Антоничу п'ятнадцять інжекторних скі яків, обіцяв ще збільшити, а Пет на тринадцяти зупинився. Антонич ру вився на мене м'якими очима. Я і тягнувся до його вуха і шепнув, д зняв з мого варстата табличку, на яко чіткими літерами надруковано: бу

„Якщо ти втомився, піди в червоно кутку, посидь у м'якій канапі, посу тай, відпочинь“.

Знімала її рада комуни і всі су тридцять колишніх безпритульних м вилися, як гнулася табличка, уперс чепляючись за поржавілу голо Та гвіздка.

Розділ двадцять восьмий

Комуна святкувала триріччя сво існування. Ми натерли підлогу, по о кутках за павутиною полювали, змі ли занавіски, постільну білизну. Ан нич надзеркалив свою шкірянку, ш стриг вуса. У червоному кутку заліп ді всі стіни плакатами, діаграмами і ф тографіями із життя нашої комуни. пр

Приїхали на свято наші шефи — лізничники із станції Вовчий лог. Пр везли подарунки. Комуна дарува шефам своїх вихованців. Рада виділа п'ять кандидатур, збори обговорили і затвердили. Увечері буде товариш передача в нове життя колишніх з в чинців.

На урочистому засіданні головою я голова ради комуни, обраний одно лосно на недавніх виборах. Після уповіді Антонича моя черга говори Але я розгубився, не знаю, з чого чати. Я повинен був оголосити сплю хлопців і від імені ради порекомен вати їх у члени ВЛКСМ. Глянув я

папір, а там у першому рядку великими літерами моє прізвище.

Антонич помітив мою паніку, взяв список із рук, підійшов до самого краю сцени, на бар'єр поставив, обіперся на коліно і прочитав:

— Олександр, вісімнадцять років, токар шостого розряду, але бажає вчитися на машиніста. Він трохи знає паротяг.

— Борис Куделя, вісімнадцять років, токар, теж у машиністи.

— Микола Дубров, вісімнадцять років, самостійний токар.

— Ваня Золотухін, слюсар першої руки, хоче у лекальщики.

— Петро Мокрушкін, токар.

Помовчав, згортаючи в трубочку список. Потім підвів голову. Очі йому були сухі, губів не видно, а вилиці кам'яні. Навіть вуси почорніли. Голос суворо і вимогливо звучав.

— Ідіть, хлопці, твердими ногами, униз добре дивіться та нас міцно пам'ятайте. Ростили ви в комуні самі себе, виховувалися теж. У Москву, у Ташкент поїдете, в депі лишитеся — скрізь думайте, що ви в комуні, не втрачайте свого характеру.

Повернувся до столу президії, підійшов. Дивиться на мене пильними очима і каже:

— А ти, Сань, будеш хорошим машиністом.

Помовчав, застиглими очима довго дивився на мене, запам'ятовував. Протягнув руки і нагнувся. Устиг я запримітити, як забилися вії Антонича.

Обнялися ми міцно. Папери зі столу снігом полетіли, шклянка розсипалася на підлозі, увесь куток на ноги скочив, а ми не хочемо розійтися. Я почуваю в своїх очах, на щоках, губах тютюнові вуси, а всю голову гаряче заливає теплота, піднята знизу, від самого серця.

То змішалися наші сльози. Не соромно ні перед товаришами, що геть усі повставали, ні перед шефами, ні перед великим, до самої стелі, Леніним, що обернув на мене м'ягкі і добрі очі.

Випростався Антонич, хусткою висушує свої щокі і каже рваним голосом:

— Жаль тебе відпускати, Саню, до-

рого ти нам дістався. Ну, та добре. Іди, іди, Сань, завоюй собі життя. А ви, дорогі шефи, приймайте наш подарунок і несіть відповідальність. Рекомендуємо всією комуніою їх у комсомол.

Сміятися треба, радіти. Шефи з цілим оркестром приїхали. Он мідь на інструментах горить, веселощі обіцяє в пахучому серпневому саду, а ми...

Рябий Петько на передній лавці сидить, пухлими губами здрігує. Близь у його очах освіжив побите віспою обличчя. Хочеться обняти, приголубити всі кутки залу, всі сто тридцять голів, крикнути кожному обіцянку, що я завоюю життя, неодмінно завоюю.

Розділ двадцять дев'ятий

На квадратному столикові в неповній шклянці колихається вода. З верхньої полиці безпорадно повис рукав від піджака Петьки Мокрушкіна. Матніком гойдається в вагоні худе тіло Борисове. Він обіперся на стінку, близько підніс до очей книжку і читає. Руки його трясуться, голова раз-по-раз зсовується із дріжачої стінки, але він не бачучи, поглядає у вікно і знову ховається у сірі зникаючі рядки.

„Магнітобуд сьогодні“ — читаю я на густо вишневій обгортці книги. Борис на кожній станції штурмує держдавівські кіоски і вимагає книжок про Магнітобуд. І вже кілька днів розмовляє тільки з книжками.

Петько пробував частувати Бориса гарячим молоком, але дістав стусана, щоб не заважав. Петько, не вгаваючи, сунув йому у зуби червонобоке яблуко. Борис хотів виплюнути, але роздумав і почав його жадібно знищувати, а книги все таки не кидав.

Заздрю Борисові. Ось такий він завжди. З головою кидається у справу. У комуні я за ним підглядав, крав кожний порух голови, ходу, манери моргати очима і зуби точити у лихоманці нудьги. У токарській майстерні з притамованим диханням слідкував, як він видирав слуханням різцем на металі ниточки павутинної товщини, розточував наперсткові циліндри. Я таємно мріяв про таку умілість.

У фабзавучі в шефів він був на один курс старше від мого. Він знав уже ділення дробів, коли учив мене перших літер у комуні. Тепер я тільки закінчив фабзавуч, а він уже склав іспит на самостійне керування паротягом. Водив товарні поїзди, а я працюю тільки помічником машиніста.

Я у вічній гонитві за ним. Думаю, якщо я його втрачу, то не буду щоденно, щочасно бачити свого зростання, послабне напруга, і я поповзу.

Коли комсомол мобілізував його на Магнітобуд машиністом, я прийшов і попросив, щоб мене відрядили. Поїхав з нами із нудьги і Петько.

Скільки я чував про це будівництво. Про нього говорили в нашому осередкові, на лекції політграмоти. Показували в кіні, театрі. Організовували виставки, макети, фотовітрини. Суспільствознавці серцем своїх лекцій робили Магнітобуд. Про нього розповідали діаграми, кричали гасла, плакати, десятки книг, журналів, газет. Його іменем називали все велетенське, потужне і надхненне.

І ось скоро, через два дні, я його побачу, там працюватиму, житиму. Мені хочеться з кимнебудь про це поговорити, розрядитися. Але з ким? Петько захропив на весь вагон, Борис розгойдується із своєю книгою.

По вагону метушливо біжить провідник, ступаючи віником об чайник. Питаю: „Чи скоро Магнітобуд?“ Він подивився здивовано і призириливо:

— Проспав, молодий чоловіче, під'їжджаємо, вагон не встигну прибрати.

Кидаюся до Петька, рву його хροпіння, віднімаю книгу в Бориса:

— Магнітобуд, хлопці, Ма-а-агні-і-тобуд!

Тиснемося біля вікна. За вікном утікає назад сірий степ у рідких кущах жовтого бур'яну. Над степом небо брудне як попіл, важке наче камінь, і низьке, ніби дах. Ні людини, ні птиці, ні сонця. Ні, он якась тінь наближається. Стоїть юрта, подібна на перевернуту лійку, накрита повстю. Біля її чорного отвору, у баранячих шкурах, у кудлатому малахаї на голові застигла людина. У ногах людини собака із

збитою шерстю, прокушеним вухом, дві виставленими іклами. Недалеко від юрти нагнувся верблюд над безлистим гольчастим бур'яном. Він підняв голову і глянув на нас мутними піщаними очима і смутно опустив довгу губу.

Здавалося мені раптом, що ми летимо на велетенській ракеті, забралися на якусь невідому планету, де ще дідівська епоха, кам'яний вік. Бачимо пустелю без сонця, дикуна, який ще не відкрив вогню, все життя у шкурах ходить, першого прирученого стаєного собаку і верблюда.

— Де ж Магнітобуд? Чого ти трохи плешся?

Борис здивовано подивився на мене і знову узявся за книгу. Петько повернувся на другий бік і сопів проставленим носом у стінку.

Колеса ударилися об перші ступіні стрілок, промелькнули вагони в тупичку, почали виростати землянки, довгі дерев'яні сараї, будки, пагорки свіжої землі, люди з лопатами і коні у плужних запряжках.

— Ну, тепер справжній Магнітобуд!

Вода у шклянці заспокоїлася. Яблура на самому краю столика перестає погойдуватися. У вагоні знялася мушкетерська тиша. Загриміли валізи, корзини, пакети.

Вагон став холодний і непривітний. Спішно його покидаємо й стоїмо на землі трохи з п'яними головами в надії на довгого поїздного гойдання.

Оглядаюся. Під дахом землянки не то барака, не то киргизької юрти висить залізна смужка і на ній у свіжозелені літери: „Станція Магнітобуд“. Довкола будочки-курятника гори дощок, цегли і каменю. А за ними туман і земля обнімається.

Непомітно покидаю своїх подорожників і за рогом станції боязко питаю у залізничника:

— Це і є самий Магнітобуд?

Він згори подивився на мене, відкинув зпід ніг шматок дерева і пожалявся.

— Голова. Та ти Магнітобуду не бачив десяти днів не обійдеш. Туди дивись-бачи, махнув паперами в туман.

Ми сіли на корзинки і голови повисіли. Бориса нема, кудись побіг. Із вагону

ще виходять. Чую руську, грубу чеканну вимову, українські ласкаві слова, глухе східне бубоніння, білоруську з незрозумілими кінцями мову і єврейську гарячу скоромовку. Із коричневого вагона виходять клітчасті американці, гладкі, голені німці і без посмішки суворі високоголові англійці.

Повернувся Борис з агентом Магнітобуду. Умостилися ми на напіввантажний ффорд, пірнули в туман і покотили по широкому і рівному шосе. Білі сутінки лишилися позаду. Назустріч нам ліворуч від шосе бігли новенькі двоповерхові будинки, за ними товпилися довгі в білому вапні бараки. Вони тяглися цілим містом до підніжжя високої гори, на якій здіймався дим, гриміли вибухи і заливалися гудками десятки паротягів.

„Магнітна гора Атач“, — подумав я. Праворуч від шосе, від самої станції починалися довгі скляно-кам'яні, дерев'яні, цегляні корпуси і труби. Ми пересікаємо лінію залізниць, чекаємо біля переїздів, зустрічаємося з десятками автомобілів, тисячами возів, з людьми, які поспішають і без кінця йдуть з бараків, з двоповерхових будинків, з землянок. Всі зникають праворуч від шосе.

У мене вже заболіла голова від швидкого бігу ффорда. Машина раптом робить крутий поворот, шосе повертає і я бачу море. Голубе, безкрає, вабне. Але як воно забралось в степ? Пригадую, що це мабуть, і є гребля заповненої річки, перетворена в озеро на тридцять квадратних кілометрів.

— Читав, що її збудували в сорокаградусний мороз за сорок п'ять днів? — каже Борис.

За озером хмарами тягся Уральський кряж і на всю довжину кряжа й води всієї далени, приступної очам, розгортався Магнітобуд. Зовсім близько димів доменний цех. Залізобетонна, на кілометр, естокада, одяжена хвилястим залізом складала броньований корпус велетня. Три домни, що пускали із шости свічок газ у задимлене небо, подібні на гарматні башні. Дванадцять кауперів піднімалися важкими трубами.

Густа мережа залізничних колій. На ній важко бігають швидкі у чорному лаку

паротяги, з ковшами, налитими рідким чавуном. Люди одягнені в брезентові пари, м'які повстані брилі, глибокі рукавиці. Вони повільні, стримані. Що ж, поміряємося.

Восьмиповерхова будова повітродувки. Доменний цех. Поруч з ним — гордий сталевим сплетінням ферм, колон, скріплень, мостових зводів — стоїть семитрубний мартен.

Довкола трьох велетнів борт-об-борт — казановий, механічний, розливні машини, депо. За порт править залізобетонна електростанція, яка піднімається над вальцюванням, домнами, мартеном.

А берег — це п'ятиповерхове мале нове соціалістичне місто, що сховалося від пустельних вітрів, пороху, снігу в високі сопки, що закрило свої груди потрійним кільцем молодого парку.

Я захоплено глянув на Бориса. Він випустив свої книжки на запорошене дно кузова авта і, не моргаючи, дивився мовчки, обнявши мої плечі, притиснувши тісно, не дихаючи.

Так ми і приїхали.

Оселили нас у карантині. Зводили до лазні, постригли, нагодували і дали на ніч голі дерев'яні тапчани.

Уночі я не міг заснути, ворочався на дошках, згадував слова карантинного сторожа.

— Предписанієм сказано — жити в наших краях три дні. Але вам доведеться більше, бо густовато на Магнітці, не встигають бараків будувати.

Пахне карболкою. нагадує вокзал, поїзди, мое дитинство. Підкрадається порожнеча тих літ. Заскрипів, як Борис зубами, головою в дошку тапчана ударився і злісно подумав уголос:

— Залінувався ти в фабзавучі, Санько, обріс, стерво.

— З ким ти розмовляєш? — здивувався Борис. Він теж не спав, підліз до мене, спитав: — Сань ти не розчарований?

— А ти?

— Що ти, чудак!

— Я теж ні.

Уранці два ліжка рядом з нами спорожніли. Петько, невмитий, тоскно дивиться на голі дошки і пророкує:

— Зажди, обдивимось, рванем і ми. Як заразних в карантин, гади.

Борис привіс окропу, готує чай, а мені вставати не хочеться, очі злипаються. і про тайгу мріяти збираюся.

„Стерво ти, Санько“. Згадав слова Антонича: „Воюй, Олександр, воюй“. А ти мріяти. Стерво, стерво ти, Санько.

Облаяв я себе добре, зскочив і наче не спав.

Розділ тридцятий

Гарячий дощ падає на голову. Липнєве сонце сховалося на холодних грудях. Тіло розгойдується в хмільній дрімоті і летить у м'яку темноту. Раптом блискавка, грім — і гарячий дощ перетворився у льодяні краплі, сонце — в найджену ковзанку, м'яка темнота — у гострі камні.

Розплющив очі і бачу десь угорі чорні вуси, кудлату шапку машиніста. Він леє із чайника на мої вилиці холодну воду, кочегарською лопатою штовхає в груди... волоком тягне по вугільних уламках розсипаних у паровозній будці.

Болісно згадую, що хтось так робив давно-давно, у далекому минулому на бронепоезді „Донбаський пролетар“.

— Заснув, на паротязі заснув, окаянний. Та я вже тридцять років їжджу. Переклади, так усю земну кулю підперезав сорока залізницями і очей не заплющив. А він спить. Марш з паротяга, убирайся зараз же, підлий, щоб нога твоя не бруднила. Мені не треба таких робітників. Кочегар за тебе ніч допрацює.

Вітер ляскає брезентом у двері будки. Земля провалюється під паротяговими колесами. Спускаюся крутими підніжками. Примружив і хочу кинути поручні, коли дужа рука машиністова схопила комір і тягне на паротяг. Переляканий голос біля самого вуха:

— Та ти здурів? На ходу у степ кидатися?

Підіймаюся. Машиніст отямився і знову розкричався:

— А ти не думай, що за сон пройде. На зупинці зжену ледаря. Лізь на тендер, щоб не заважав, морда невмита!

...Сиджу на вугільній купі, дмухаю на пальці. Уже недалеко... Тиждень

чобіт не знімаю, грудей своїх не бачу. Живемо ми з Борисом у червоному кутку паротягового депа. У карантин не стерпіли. Квартир досі немає. Щодня на Магнітобуд прибувають тисячі бідняків, бараки не встигають за зростанням робітників.

— Воюй!

Випростовуюся, лопату до болі суглобах стисну і кидаю в біле паротягове горло вугіль. Падаю навколіш і все працую, очей з манометра не зводжу, боюся, щоб стрілка не похилилася вниз. Манометр подібний то сонце, то на мідний п'ятак, то на падаючу зірку. Витягую руки, спираю на казан, захищаю висок від гострих виступів арматури. І знову кидаю вугілля довгими піками вибиваю колосковий накіп жуželю, дріжу за висок тиск пару.

Я боюся прихилитися до стіни. Знаю, що зразу стуляться очі, надломляться ноги, і я впаду на поля, чуючи ні гудків паротягу, ні криків машиніста. Всю ніч кріпився. Насвітало, виглянув у вікно просвітитися, а дуже щільно ліг грудьми на підвіконня і забувся.

...Тепер поїзд зупинився, і машиніст згонить мене з паротяга за цю провину. Він має рацію. Що я можу сказати у виправдання?

Паротяг чимраз тихше і рідше дивилися, боязко розрізує темноту ногами. Я дивлюся на манометр. Там тільки вісім атмосфер пару. Машиніст не дається від вікна до паливної. Вікна не може лишити. Скоро станція, треба слідувати за сигналами. Він кричить кочегарові, щоб той пробив пік колосникові просвіти. Кочегар слухається, кидається з довгим ломом до паливника, але в просвіти не попадає, а стукає мідне загравання казана, по нижнім димозгарних трубах, ризикуючи провалитися, дати проточину.

Машиніст зірвав важку шапку, каменем кинув її в незграбну спину кочегара і заволав:

— Що ти робиш, чортова кука. Паротяг убиваєш!

І знову я згадав бронепоезд. Тоді само дядя Миша Богатирьов, мій перший

паротяговий учитель, лаявся, коли у нього не йшло на лад з машиною.

Машиніст вихопив піку, колупав, мокрів і, згадавши вікно, залишив незачинену паливню, побіг до гудка, зморено звалився на відкидне крісло, благально подивився у мій бік.

Я забув погрози, кинувся до паливні, звично підбив жухелевий корж, рвонув його до себе, розколов і за два виходи викинув у степ. Коли підїжджали до семафора, паливня була почищена. Стрілка повільно набирала тиску — машиніст повеселішав.

— Ну й кадри, один хропака завдає, а другий паротяг громить. Ось так на всіх ста паротягах Магнітобуду. Біда. А крашого взяти — ніде. Мучся. І чого я забрався к чорту на роги, дурень старий?

Замелькав зелений вогонь світофору; ще трохи, і молочні квадрати стрілок заплуталися в колесах паротягу і ми вийшли на пряму колію сортирувальної станції. Але що таке? Колія мала бути зовсім вільна, а там стоїть щось чорне і димить. Паротяг? Аварія?

— На маневровий приймають — зупинка.

Клацнув регулятор, завертівся реверс зміни ходу. Але розігнався важкий склад, натискає. Чорна тінь зовсім близько, ще хвилина — і почне гуркотіти розколюване залізо, задзвенить скло, полізуть вагони в піраміди. Кочегар заметушився у проході вузьких дверей, зачепився домотканною світою за гвіздок і ніяк не міг зіскочити. І свити жаль було, і помирати не хотілося. Заволав навіть, бідняга, у розгубленості.

Розсмішив мене кочегар, сил і спритності наддав. Я однією рукою насмоктавав воду в казан, відкрив запобіжний клапан, приготував машину на випадок аварії, а другою невпинно смикав пісочницю, даючи опір колесам.

На один оберт коліс не доїхали до мачевого паротягу. Зупинилися. Машиніст з піною на губах побіг у станцію.

Повернувся червоний, важко дихаючи: — Щоночі отаке. Порох у них замість мозків. На невідому колію поїзд приймають. А потім нашого брата до

суду потягнуть. Дня не минає, щоб три—п'ять паротягів не розбили. Доля ти моя проклята! Правильні твої слова. Маріє Григоровно!

Помовчав, скося глянув на мене і закінчив:

— ... А ти спать, голова.

Пригадую слова нашого секретаря осередку. Він говорив, що на паротягові кадри великий голод. Пропонував усім помічникам, що працюють на залізниці, складати на машиніста іспит, який навмисне встановлено з меншими вимогами. Я полаявся з секретарем і категорично відмовився йти на такий іспит. Я хочу бути справжнім машиністом, а не візником. Дали догану, ну й чорт з ними, по моему буде. Слухаю тепер машиніста і ще раз клянусь скласти справжній іспит.

Стоїмо на станції, чекаємо зворотного поїзда. Вікна закриті, тепло. Машиніст димить люлькою і питає:

— А ти сам із яких країв?

У його голосі теплота, щирість, і я йому розповідаю про білий будинок у тайзі, про Антонича.

Він покликав до себе жити на якийсь час.

— Кімната, правда, не розбіжишся, але помиримся.

— Не сам я, ще Борис, товариш.

— Двоє? Тіснувато. Ну, гаразд, утрюх з Марією Григоровною воюватиме.

Я не витримав, кинувся Богатирьову на шию:

— Дядя Миша, невже не впізнав? Пора б!

— Богатирьов злякався. Підвів мене до вогню, роздивляється і теж кидається обнімати:

— Сань, дитино, ти... та як же це, га? Як? Сань?

... Другого дня ми з Борисом перебралися у барачну кімнату машиніста Михайла Богатирьова.

Розділ тридцять перший

Богатирьов прийшов на будівництво, коли Урал ще біг вільною рікою, а в глибокій долині Магнітки напівздичавілі степові косяки киргизьких коней здіймали пильний туман, ідучи на водопій.

На місці теперішньої електростанції виростили тільки земляні могили. Богатирьов розтопив перший паротяг і поїхав по ще гнучких, невийжджених коліях, і вперше в долині розляглася луна гудка.

Богатирьов згадує той час і розповідає:

— Дав я сигнал протяжний і навіть присів із остраху. Як зарежоче вся долина, як завие, окаянна. А гори, Урал і собі. Хоч і член партії я з 1918 року, двадцять п'ять місяців паротягом бронепоезда керував, а подумав: „Нечиста сила!“ — та як крикну помічникові, щоб скоріше воду смоктав. Аварії я, значить, очікував. Чую — все тихо. Дивлюся — якісь там люди, козаки, татари, кочовники різні спотикаючись біжать на паротяг, руками махають. Один, у шкірянці, вліз у будку, пальці мої ловить, словами душить:

— Батьку, та чи ти знаєш, борода, що твої руки зараз дали сигнал про початок ходи нової епохи? Епохи магнітобудів?

Каже, а в самого очі мокрі і голос примхливої дитини. Був це перший директор будівництва.

Богатирьов відвозив першу платформу викопаної землі і крадькома, у темній будці паротяга винюхував її духовитість, брав на зуби і плювався від гіркоти. Він приставив перший пультан цегли. Йому доручили відвести перший ківш рідкого чавуну. І першого паротягового машиніста із учорашніх грабарів також підготував Богатирьов.

Тепер на Магнітобуді сто паротягів, а Богатирьов такий самий як і в перші дні. Всі сто здаються йому однією його машиною, за яку він відповідає. Здавши свою зміну, він не йде додому, де чекає його молода дружина Марія Григоровна.

Одружився він на старості вдруге з п'яток років тому. У поїздах сумував, хоч на три дні відлучався, а щодня листи посилав. Дружно жили, а тепер звик, збо забувати почав, або ніколи. Мало буває вдома. Марія Григоровна лютувати почала характер мінняє. Не помічає нічого Богатирьов. Ніколи за своїми машинами. Він цілими днями ла-

зит по гарячих паротягах, до людей придивляється, шукає чогось, залишаючи усвій книжечці, обережно загорнуті у газетний папір, якісь записи. Домі він довго розглядає свої спостереження, підраховує цифри і нехвально крутить головою. Дружині скаржився.

— Розумієш, Маріє Григоровно, ні одного досвідченого помічника, ні одного порядного машиніста, крім експлуатувальників. Біда!

Марія Григоровна холодно дивилася на прикрість чоловікові. Вона ловила блиск в оксамитовій шерсті кішки, вивезеної з батьківщини, і похмуро мовчала. Хотілося крикнути цьому дурніючому стариганові, що їй самій набридло сидіти в цій кімнаті цілими днями і ввечері слухати розмови про паротяги. Вона вж потайки почала думати про те, що зв'язати свої манатки і поїхати на батьківщину.

Богатирьов нічого не підозріває. Зробити біжить на чужі паротяги, з необразливим докором заглядає в очі мало досвідченим машиністам і ласкаво розповідає, як треба вихопити важкий склад на великий узвіз, наскільки затиснути реверс. Показує, як плавно спустити великий склад з укосу, як підходити до семафора.

Отак непомітно і заїде на далеку станцію. Тут ще, гляди, помічник паротяга зменшив. Він, мокрий падаючи навколюшки, витягуючись, гарячився біля паливни, але стрілка манометра катастрофічно падала нижче і нижче.

Богатирьов співчутливо хитав головою і брав вугільну лопату. Він спритно хващав купи підмоченого вугілля і самий кінчик совка і жадібно розсівав по довгій паливні. Через хвилину жовте полум'я рум'янилося, біліло і спалахувало молочною пожежею. Дріжача стрілка врівноважувалася хилилася праворуч, а в димозгарну трубу йшли повні сил рухи циліндрів.

Коли, нарешті, збереться додому, настає уже темінь. Але в кімнату тягнуться свої паротягові інтереси.

— Мало того, що двох до себе в життя поселив, так ще вечорами зборює улаштує, — бурчить Марія Григоровна.

Це не збори у нас, не розмова, не спогади, але що — не знаю. Сюди збираються мало не всі помічники. Кімнати мало. Сидіти давно ні на чому, ліжко запосіли, ящики, хто на стіл приліг, хто обнявшись із сусідом. Стоїть посеред нас Богатирьов і водить він нас по своїх тридцяти роках паротягової служби.

Розділ тридцять другий

Голубий конверт, звичайний сірий папір переплутали так хитро задумані плани Марії Григоровни.

Це було зимового вечора. Я тільки но повернувся з курсів і стояв, переживаючи бурю біля своїх давно незацеплених лижв. На вулиці сніг вище бараків під самі гори. Мороз, зорі і північне сяйво — заграва доменних топленів. Хочеться пролетіти над цим світом і жадібно ковтати повітря. Але я не можу цього зробити. Я мушу терміново скласти іспит на машиніста. Учора на Рудній горі недосвідчені водії розбили два паротяги і склад. Добу домни стояли без руди.

Щодня я ходжу на курси. Сьогодні нам читали лекцію про конструкцію і чинність гальма Вестингауза. Здавалося, що все зрозумів. Радувало, що сьогодні можу на лижах поїхати. Але взявся за ремні і усвідомив, що в голові у мене ще не виліплена форма, не засвоєний закон, а туман. Я спробував уявити, як на випадок термінової потреби буду гальмувати поїзд, яких заходів уживу, коли зіпсується смок. Ну, ось вони, ось у кутку моєї пам'яті, на папері, а ніяк не схоплю. Від досади упав на лавку, паперами обіклався, олівець зламав.

Ну, який із мене буде машиніст без знання гальма? Хіба я дочекаюсь колинебудь, щоб мені дали для керування бронепоїзд? Чи промчу колинебудь поруч з вітром, ведучи кур'єрський поїзд?

Лампочка дуже розжарила свою павутину. У кімнаті повітря збільшилося, стеля вище піднялася. Богатирьов за столом сяяв добротою і ласкавістю: Відвернувся рішуче від лижв і сів поруч із Богатирьовим, лягнув об стіл ристунками гальма Вестингауза.

Марія Григоровна знає, що ми засидимося до світанку, і чай готує.

Крута зміна її характеру прийшла неждано-негадано. Марія Григоровна перестала пхінкати, повеселішала. Стала ласкавіша. Після роботи Богатирьова завжди на столі чекав акуратно нарізаний оселедець у бурштиновій олії, обкладений мармуровими шматочками цибулі, і золотиста горілка, настояна на цитринових лушпайках.

Богатирьов, вдоволений, сказав мені: — Скорилася. Взяло все таки, не встояла.

У нагороду він приготував їй подарунок: змотався до сусіднього села, роздобув квочку, яєць, накупив у консервні банки квіткових пагінків і урочисто подарував:

— На, Марь Григоровно, господарюй!

А далі чимраз із більшим вдоволенням відзначав, що коли-не-коли вона починає жити його справами. Ось сьогодні він робив пробну поїздку із групою своїх старих учнів. Вони всі з успіхом склали іспит на самостійне керування паротягом. Богатирьов із захопленням розповідає про це своїй дружині:

— І як вони їхали, Марь Григоровно! Їм ось, присягаюсь богом, ручуся, можна зав'язати очі — і тоді не розгубляться. Молодці, герої хлопці!

Марія Григоровна охоче поділяла радість і слухала піднесеного чоловіка.

— Подумай тільки! Машиніст за один рік, один маленький рік. А я все життя тягнув лямку. П'ятнадцять років! Без мого брата до паротяга не підпускали раніше такого строку.

Сухе тіло машиніста Богатирьова з тихий смутком гоїдалося на п'яному табуреті. Може, він тужив за даремно розтраченими роками.

Не давала журитися Марія Григоровна, Тримала горільчані запаси і на сон наливала по вінця, щедро шанувала.

Дивна справа! Богатирьов двадцять років любив горілку. Але зустрілася на шляху з крутим характером Марія Григоровна і розлучила його з хмелем. А тепер зводницею сама стала.

Не хотів старої дружби Богатирьов. Він цідив за обідом по чарочці, похап.

ливо схоплювався і поспішав до депа, вороже примовляючи:

— Ніколи, ні-і-коли, Марь Григоровно!

Одного разу Богатирьова розбудило тремтіння ліжка. Вилася у конвульсійних риданнях дружина. Він приголубив її ніжно, а вранці сказав мені:

— Звикає, сердешна, важенько доводиться.

Так і ошукувалися ми до сьогоднішнього вечора, коли сіли з Богатирьовим вивчати з рисунків гальмо Вестингауза. Тільки ми захопилися, як у двері хтось постукав. Відкрили. Дивимося — поштар листа дає. Розірвав Богатирьов голубий конверт, до лампи присунувся і читає. Кінчив, розгублено опустився на стілець, усіх обдивився і знову в лист. Скочив, кинувся по молодечому до Марії Григоровни, радіючи, наче небаченій знахідці. Вона з нетерплячкою простягнула руку до листа. Богатирьов спохватився, сховав конверт до кишені, засміявся:

— Ні не дам, помреш від радості, а я ще пожити з тобою хочу.

Довго себе стримувала Марія Григоровна, нарешті крикнула:

— Дай, старий чорте!

Богатирьов злякано позадкував.

А вона йшла, шпурляла, звільнялася від того, що носила стільки часу таємно:

— Ірод ти окаянний! У грудях у тебе не серце, сухар кам'яний. Змучив, жити неохота. — І дала волю сльозам, які довго ховалися.

— Почалася після початку, — протягнув Богатирьов. — Бунтує. Ну, нічого, уляжеться.

Але вивчення гальма уже не йшло на лад. Лягли. Я не спав цілу ніч, чуючи ридання Марії Григоровни, і не розумів її. Коли плакала моя мати — знав, чому: від дідових знущань, свого пияцтва, наших голодних ротів. Ну, а ця чого? Всього вдосталь: і хліба, і м'яса, і консервів, і макаронів, і цукерок і гроші на ощадну книжку відкладає. І раптом сльози! Чудна! Я хочу сказати їй щонебудь про нашу Собачеевку, присоромити, але боюся налякати в темноті.

Коли світанок підплазував до вікна, провалля, Марія Григорівна зіскрипіла ліжком, злодійкувато підвела голову і прислухалася до нашого дихання. Вона потягнулася до чоловіка, який спав не роздягаючись, дріжачим руками почала обшукувати його кишені.

„Лист“ — здогадався я.

Правильно. Вона шаруділа папером, тягнула конверт, не дихаючи, закривши очі від страху і нетерплячки.

Слідкую за нею у щілинку напівзатягнутих очей. Малописьменна вона. Чекаю, що зробить з листом.

Потягнулася до мого плеча, штовхнула.

Розплющив сонно очі, чую ласкавий шепіт:

— Сань, синочок, прочитай.

При наступаючому дні я прочитав листа з далекої батьківщини Алмазної, де повітря подібне до квітів, де повнокровний Дін наче велетенський промінь місяця, де задумливо тихими свистками радісно гергочуть гуси.

З батьківщини писали Богатирьову.

„Дорогий тату! Твої листи ми прочитуємо з великим хвилюванням. Зятів твій, Олександр увесь вечір затикував живіт казенним паском від сміху. Вельми чудно ти розписався. А особливо розбирали твої: „І встаю я, мої любі сини, зяті і дочки, з невідчепною думкою, що живу я вдруге, по грішному, хватаюся за бороду, думаю, що зникла, за лисину лапаю, думаю — кучері вирости“. Сашко потім безсоромно сміявся, примовляючи: — „Одружиться наш батько з молодості ще раз, кинув матку Марію Григоровну“ — Взяв так і написав їй, тільки відповіді не дістали. Ну, а після інших листів ми не сміялися. Кличеш ти нас до Магнітогорська, кажеш у вас не вистачає горновиків на домнах і сталеварів на мартенах. Андрій порадився з нами, сховавши у партком заводу і сказав, що відрядили нас на Урал. І ось, дорогий батьку, з радістю повідомляємо, що ми вже сіли в вагони, вся станція нас проводить вийшла. Андрій прочитав усім залізничникам твого листа, де ти пишеш: „Приїжджайте до нас, доро-

сичочки, дочки і зяті любі, піднімати пролетарськими плечами земну кулю, будувати перший у світі завод". А коли музика стихла і наші деповчани заспокоїлися, крикнув Андрій, що їдемо ми цілим поколінням омолоджуватися на землю магнітну. Потім Федір Чорноусов, твій приятель, товарний машиніст дав гудок, і ми поїхали без суму, махаючи шапками своїй рідній Алмазній".

Унизу і збоку стояв ряд підписів: Андрій, Колька, Ленз, Степан.

Я відвернувся до вікна, дивився до домни. Вони стояли на фоні світанку і були бронзові й високі. Не бачив я Марії Григоровни, якій тепер нікуди було бігти, ні за ким сумувати.

Розділ тридцять третій

Сьогодні вперше не буду працювати з Багатирьовим. Наша машина у холодному ремонті. Мене послали на темних коліях сортувальної станції шукати чужий паротяг.

Він стоїть під поїздом. Стара бригада поспішає здати зміну. Мій новий машиніст ніяк за один видих не може сказати двох довгих слів. Мичить, плює.. Коли я сходив на паротяг, він підняв над головою молоток і закричав:

— Хто тут? Уб'ю, не підходи!

Я поганий аматор жартів. Сказав, що помічник, і взявся до своєї справи. Змазав машину, під кожний гніт підпустив нафти, клинці молоточком постукав, воду і вугіль перевірів, смок залив. Беруся до паливні.

Машиніст сидить у кутку, розпарився, піджак зняв, сорочку розстібнув і з своєї темної нори кричить:

— По-омі-чник? Хі! Помічник? Ану, д...рус, візьми л-л-л-опату, як ти в паливню кидаєш?

Посміхаюся, думаючи про себе: „Не знаєш ти дорогий, що я на паротягові у самого Багатирьова, який тричі премійований, в учнях їджу. Я маю грамоту кращого помічника на Магнітобуді“.

Умить паливню довів до білого жару, а йому не сподобалося.

— І-ех, ти ко-ол-госпник, личаки! Во-о, як треба.

Широко розмахнувся, але у відкритому шурувальне вікно не попав, ударив об кожух казана, розсипав вугілля по будці і розгнівався:

— Га-ад, ти на-а-віщо паливню закрив?

Тягнеться на нісках до моїх очей, слиною бризкає, а в неї якийсь лікарний запах. Думаю: „Чим це від нього тхне?“ Але в цей час принесли путьовку, машиніст дав сигнал, і ми поїхали.

Та як поїхали! Склад був середній. Такий ми з Багатирьовим без усякої напруги водили. А цей машиніст регулятор на великий клапан усім ходом відкрив і кур'єрською швидкістю з товарним поїздом мчить. А колії в Магнітобуді нові. Є навіть тимчасові. Коли буде готовий завод, їх закриють. Профіль колії у суцільних узвозах. Спадах. Уміння треба і спритності.

Моєму машиністові плювати на залізницю. Сидить і гоїдається на стільці. Забув у вікно дивитися і бубонить:

— Жа..ркіше, жа-а-а-ркіше треба, розжарюй! Мо-о-лодець! Здо...рово! Іди в мої помічники, вивчу на п...ршокласного машиніста. Хм-м, чого мовчиш! Калдибахнуть хочеш: — і простягнув мені недопиту півлітровку.

Почуваю, що поїзд на узвіз вискочив і регулятор треба закривати й потроху гальмувати. Далі йде великий спад і самі кам'яні кар'єри, поїзд швидкості набере, і тоді не зупиниш, самі щепки лишаться. А машиніст не дивиться, лізе до мене обніматися і щось шепоче.

Паротяг набраз шаленої швидкості, розгойдався як п'яний, ліхтар манометра погас від гоїдання. Я заплющив очі і уявив, як ми упадем на сусідній станції, поб'ємо вагони, загородимо шлях на завод, на домни, залишимо їх без руди і каменю. Скопизши за голову машиніста, я відкинув його у бік. Пляшка ударилася об залізо, розсипалася. Скоріше до регулятора! Закрив. Виглянув у вікно. У темноті маяком червона точка — семафор. Станція. А поїзд летить. Гальмував, не допомагає, іскри сиплються зпід коліс, горілим залізом пахне, а хід не змен-

шується. Узав на контрпару. Сам паротяг вперед іде, а колеса назад крутяться, і біг не стихає. Давлять вагони.

Ось і семафор. Ще здалека даю тривожні сигнали, сподіваючись, що зникне фатальна точка. Коли порівнявся, ледве встиг помітити зелену блискавку у семафорному ліхтарі. Легше стало. Побіг я на казан з молотком, по піщаних трубах бити. Погані господарі у паротяга. Побите, несправне все. Подьоргав пісочницю, і поїзд почав стахати у бігові. У вікно зорі і телеграфні стовпи розрізняю. Але зупинитися на станції не сподівався. Так і вийшло.

Проскочив я вихором, куточком ока побичив людські тіні у паніці, червоні ліхтарі, почув гудки, крики і зник у темноті. Задьоргав сильніше пісочницю по трубах ударив, гальмові сигнали кондукторській бригаді ще раз дав, на зворотний хід увесь регулятор відкрив. Дивлюся, піддається поїзд. Тихше і тихше.

Зупинилися. Кинувся я швидше на землю, обдивився паротяг, підшипники помазки взяв, думав—попалили і розгубили всі частини. Але нічого. Змазав добре, підкріпив клинці, щасливо обійшлося. А потім скоріше до регулятора.

Вийжджаємо на станцію, а там нам уже тупик приготували, швидка допомога виїхала, аварійна комісія. Всі чекають вогню і стогонів.

Прибіг на паротяг начальник станції. Пальці мої обома руками схопив, тисне, трясеться і захлинається:

— От механік, от, а ще який молодий. З цього спаду, коли рознесе, ще ні одного поїзда не удавалося щасливо спустити.

Я боюсь сказати, що я тільки—помічник машиніста. Я хочу, жагуче хочу бути механіком.

Розділ тридцять четвертий

Я щодня бачу сонце. Я дивлюся на падаючий потік чавуну із домен, обгорілі ковші і не знаходжу іншого порівняння. Я тисячу разів бачу, як

ллється метал, і не нудно мені. Я дивлюся на нього, не блимаючи, швидко відриваючись, з жадобою до болю, не сліз у очах. У його тугих і м'яких сміливих і спокійних хвилях—ось сила. Я під'їжджаю на своєму паротягу майже щільно до ковшів, а сонце манить ще ближче, тісніше.

І не соромно такої відвертої любові й радості. Не сам я ношу її. Не одразу вона народжувалася тут у долині.

Коли перший заступ бригади грабіжків ударив у груди землі, віками зачепленої, гіркої, кам'яно-міцної, то вперше бризнула радість з губів грабіжника Борисова.

Ця радість була і в монтажників, коли вони зняли з останньої нукти пневматичні молотки і передали готову до дому експлуатаційникам.

Вона була і в горновика Крамаренка і в машиніста Богатирьова, коли вони приймали перший чавун. І, нарешті, радість була, коли змусили американські домни перевиконати проектну продуктивність, дали за добу дві тисячі двісті тонн дзвінкового чавуну!

Я з паротягом чекаю поки наповняться ковші, щоб відвезти їх на розливні машини. У вікно слідкую за металопадом. Із гір дме росистий протікання ранньої весни.

На плечі своєму почувую голову мого помічника Борисова. Він мовить задумливо:

— Сань, узимку задули домни, коли плювок, ще не зірвавшись з губів замерзав. Американське інженерство говорило, що треба чекати з пуском до весни: мовляв, супроти природи нічого не попереш. Справді, лопалися водогони, ми копали землю, як могилу, відшукували рани, ремонтували, а потім кожухами, свиткою, спецілкою гріли чавунні труби. І нічого—виїхали! ...А ось зараз понад план чавун біжить. Біжить Сань, подивись, який світлий, як слюда.

Я бачу вгорі, біля підніжжя домни горновиків, чавунярів, майстрів, вкрай ливу настороженість мого помічника його ревнивий погляд.

Я знаю, що довго люди чекали цього моменту. Домни гудуть тритисячочувометровим гураганом повітря, а гор

новики, майстрі, чавунярі торкають пісок м'якими пражками, не жартують, не сердяться, нервуються, ревниво слідкують за диханням домни, її примхами, життям.

Я — уже машиніст. Склав іспит, і мені дали закордонний паротяг. Я вожу чавунні поїзди і навчаю грабаря Борисова своєї професії. Він шепоче мені, не відвертаючись від топлення:

— Сань, ти подумай тільки! Я тут землю копав, тачки возив і гнізда драв у бур'яні.

За вікном паротяга потемнішало. Люди на домні розгубили свій спокій.

Чавунний водоспад колихався, обриваючись, вихлюпуючись іскрами, бив молоком. Ось вибігло із переповненого ковша. Він втратив напрямок, падав на землю, гримлячи вибухами на вохкості, піднімаючи бурю іскор і скалок.

Понадплановому чавуну не вистачало посуду. Ковші були, але паротяги не можуть поставити їх на чавунному струмку. І не тому, що вони погані. Ні, паротяги чудесні. Їх привезено з кращих німецьких заводів. Вони не живуть ще й року. На їх боках, частинах ще горить лак. Але на них люди, які не знають їх високої техніки, не скорили складної машини.

І тепер вибухає чавун, затоптуються в землю зусилля тисяч людей, і машиністи нічого не зможуть зробити: на почіпках їх паротягів немає гальмових колодок. Вони забули про них.

Я бачу начальника доменного цеху. Він зняв свою облізлу шкіряну кепку, топче її ногами, рве свій давно не стрижений чуб і трусить кулаком над головами машиністів, обзиває злодіями, злочинцями.

Біжить повз мій паротяг. Моє безвусе обличчя не викликає в ньому довіри.

Я відкриваю регулятор і мчуся у вогняну хуртовину. Мій паротяг теж не кращий. У мене теж немає гальмових колодок, але я тільки з сьогоднішнього дня його господар.

Мчусь по стрілках, даю сигнали, плачучою сиреною хочу заглушити гордість від керування таким складним паротягом, від великої відповідальності, від того, що на мене дивляться тепер ти-

сячі, від того, що я вирішуватиму життя домен.

Я їду з відкритими очима у бурю. Ось труба машини вже сховалася в огні. Душно, мокріє чуб. Я можу припалити з повітря, не потягнувшись. Я чекаю поштовху, чекаю зчепки з ковшем.

Нарешті я почув у гromі вибухів, як поцілувалася сталь автозчепки. Тепер треба вперед, машиновим кроком, на сантиметри!

Треба впіймати чавунний потік у вузьке горло ковша. Я крадуся у хуртовині зірок, і я не дихаю, бачу тільки потік чавуну, розтрачуваний, як моя кров.

Я бачу у рижому тумані, як падають з крутих сходів, забивають їх проходи, з бою беруть кожен східець горновики, чавунярі, майстрі. Вони упали на землю, гнуть вухо до землі, намагаючись по низині розгледіти ківш, слухом знайти його. Он горновик Крамаренко намацав низькі колеса, став навколяшки, уперся худою спиною об жорстке і важке крило ковша і вивихнув голову у бік розтрачуваного сонця. У його очах смертельний страх. Потім до горновика підліз його підручний Лесняк, що закриває очі широким рукавом піджака, поруч з ним начальник домен і ще горновики і ще чавунярі, майстрі. А далі я не побачив нічого. Ківш увійшов у саме серце аварії, бурун схопив його в обійми, щось посипалося із грюком на залізні боки паротяга.

Горновики, чавунярі закричали.

Мені дуже хотілося кинутись назад, туди, де можна бачити і дихати, відчувати росу.

Я уже повертаю реверс, щоб бігти з цієї темноти і вогню, але несповідано бачу металопад знову покірний і м'який, як нарізані смуги без кінця довгого сонця.

Паротяг стоїть у тіні кауперів, на ньому блищить луска прохололого чавунного дощу.

Мені боляче від сорому. Хочу крикнути всім доменникам, що я обдурив їх, мій паротяг — теж інвалід. Я міг ще поширити аварію і тільки випад-

ково став переможцем. Вони допомогли мені перемогти.

Начальник домен кричить мені в саме вухо: хвалить. А я дивлюся на золоті зуби, розрубану вилицю, шрам на правій скроні, пригадую до болі знайоме прізвище і не смію його вимовити.

Начальник побіг на домну. Я не встиг йому сказати, що впізнав Гарбуза, друга мого батька, командира бронепоезда.

Я не побіг йому вслід. Підійшов горновик Льонька Крамаренко і заздро оглядаючи мій паротяг, сказав:

— Хороша машинка, молодець, завжди так треба. Знаєш що—живи ти біля аварії завжди.

— А ви там, на домні, не робіть аварій, от і не доведеться жити біля них.

— Треба жити, Сань! От давай складемо з тобою договір, щоб а паротягу почував, як свою, а я щоб твоєму паротягові був ніби за господаря. Обопільна, значить, відповідальність. га?

Підписали ми договір у шумній каменній торі, здаючи змін.

Другого дня районна газета виставила його спеціальною листівкою. Побачив своє прізвище, і стало страшно і хмільно. Як воно чітко і ясно видно! Високо лізеш, Сань, не скорися! Ось він, договір...

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

2000 тонн не менше

Орган осередку ВКП(б)
цеховому і управі доменного цеху.
З участю газет У. Р. М. Р. і З. М.
№ 285. 19 лютого 1933 р. 11 г. 15 хв.

ДЕСЯТЬ ХВИЛИН НА ПРИСТАВКУ ЧАВУНА ДО РОЗЛИВАЛЬНОЇ

Соціалістичний договір

Машиніст „двадцятки“ і майстрів домни

Доменники і транспортники!

Міцніше натиск у боротьбі

за дві тисячі тонн чавуну!

Договір

Обопільної соціалістичної відповідальності за домни і паротяг.

1. Ми, машиніст паротяга № 20 Авдеєнко і помічник Істраков, беремо на себе повну відповідальність за забезпечення роботи домен і розлив машин роботою нашого паротяга! Крім бездоганної і справді ударної роботи паротягові щодо перевозу чавуну, ми прийдемо до вас на домну і допоможемо на випадок аварії або якихось затримок. Ми гарантуємо приставку чавунного поїзда до розливальні за десять хвилин, за десять хвилин ми так гарантуємо розставлення ковшів під усі носки обох домен. Розставити ковші розливальні—укладемося в 3—5 хвилин. На кантовку жужелю не обіремо жодного канату, не зробимо затримки.

2. Ми, майстри домен і розливальні Удовіцький, Крайнов, Крупалов, внобою відповідаємо за паротяг і його роботу. Жодної хвилини затримки Повне навантаження машини. На випадок якоїсь поламки паротяга, термінового ремонту, ми не припустимо відправки машини до депа, допоможемо зробити ремонт власними засобами.

Машиніст Авдеєнко.

Майстер 2-ої домни Герасимов.

Майстер 1-ої домни Удовіцький.

Майстер розливної машини А. Крупалов.

Розділ тридцять п'ятий

Інженер Ганс Брауде приїхав у наше депо консультантом від паротягобудівельного заводу великої німецької фірми, у якої Магнітобуд купив сто машин останнього випуску. Ніяких нетактовних вихваток він не дозволить собі. Його справа — здати паротяги і повернутися до своєї Німеччини.

Сьогодні він прийшов мене розпитати, як працює паротяг. Він довго ходив навколо машини, крутив головою перед погнутих брусом, розколотими буферами.

На тендерному боці нігтями здирав засохлий бруд, батистовою хусточкою протер укріті вишневим лаком частини. Потім заліз у будку, показував пальцем, підперезаним золотом, на закипілу сіллю казанову арматуру і щось швидко, хвилюючись, говорив.

Ганс Брауде, я не знаю мови Німеччини, але розумію ваше хвилювання інженера. Вас обурює, що такий чудесний паротяг у бруді, розбитий.

Я хочу йому сказати, що тут немає моєї вини. Сьогодні ми стаємо на промивку казана. Але у мене нічого не виходить.

На прощання він піднімає над своєю головою два тонкої виточки пальці і каже:

— Руський чоловік завжди буде тільки гостем на найскладнішому німецькому механізмі. — І йде, широко і гордо розставляючи довгі ноги.

Я добре запам'ятав слова.

Того ж дня пішов у чужоземний відділ управи будівництва. Там мені переклали слова Брауде. В ту хвилину я майже забув, що переді мною був тільки перекладач. Я ладний був кинутись на нього.

— Гад ти тонкогубий, стерво душе! Виходить, значить, що я варвар? Мій друг Борис і Богатирьов — теж? Ми губимо вашу машинуву цивілізацію? Ну, підожди ж, чорт лаповухий, ми тобі покажемо, які ми гості.

Але, певна річ, не німець дав нам поштовх, а договір, який паротяг склав із доменниками.

Стали ми в депі на промивку.

Зібрав я свою бригаду і розповів, як інженер над усіма нами знущався.

— Товариші, давайте ми сами ударно паротяг відремонтуємо.

Ухвалили ми випустити стінгазету. Обрали редколегію. На ранок, коли слюсарі відгвинчували першу гайку, вийшов на паротягові перший номер газети. Статті закликали створити зразкову на Магнітобуді машину. Кожний машиніст, помічник повинні відповідати на ремонті за певну частину паротяга.

Три дні не ходили ми в свої бараки, повертали молодість і силу паротягові. Нам допомагав горновик Крамаренко. Завтра машина має вийти на роботу. Залишилося ще поставити паротурбіну і провести електролінію. Але єдиний у депі монтер обпалив собі руку, лежить у лікарні. Ми повинні або чекати його видужання, або виїхати з гасовим освітленням.

Виходить газета і закликає бригаду до ранку взяти останні труднощі, своїми силами освітлити машину. Дивлюся — деякі хлопці нудними очима читають статті, а довкола них крутиться збудований машиніст Риба. Відчув я щось недобре. Чую хрипкий голос:

— Та що от спитать би у цієї газетки: кам'яні ми? По три дні не спавши працювати?

Це Риба, прозвали його так за любов до рибного лову і за сопливість.

Решта мовчить.

Він продовжує:

— А якщо кому бажано, то хай лишається, а ми, хлопці, підем. Шабаш!

Зіскакую я у будку, простягаю руку до грудей Риби, вирок йому читаю:

— Ось хто, товариші, у нас варвар! Ось хто гість на паротягові! Це він про нас, як про дикунів, пускає славу по світу!

Я знав, що Риба пиячив, бачив, як він брав із собою на машину вудочки і всю зміну нудьгуючими очима дивився на озеро. Все інше тільки угадав, відчув. Бригада договорила за мене: як він спав п'яний на паротягові, сонний розбив брус, з похмілля поколов тарілки загрожував своєму помічникові: „Якщо викажеш — нишком уб'ю“.

Взялися ми за електрику

Не спали ще одну ніч.

Уранці паротяг нарешті заправили. Мій помічник Борисов пустив пару в турбіну, і спалахнули місяцевими очима паротягові ліхтарі. На вулиці сонце, день, а ми, сім чоловік, стоїмо перед ліхтарями і радіємо білому вогню.

Через кілька днів побачив інженера Брауде. Я здалека помахав йому хусткою і покликав на паротяг. Він підійшов, незнайомо вдивляється в моє обличчя, в номер машини і ще не розуміє нічого. Не узнає німецький консультант. Зіскакую на землю, нагадую йому день нашої зустрічі і веду його навколо паротяга. Інженер дивився, мацав уважно, тер хусткою. Вона в нього чиста лишилася. Підійшов до мене, хоче говорити, але губи розтягуються ніяково. Він себе не силує, чекає, поки зникне цей дурний сміх. Потім заговорив. Але тепер я не піду до перекладачів. Я знаю, що інженер Ганс Брауде говорить про свою помилку.

Розділ тридцять шостий

Це почалося з самого ранку. Втім, навіть з вечора. Напруження лягло зі мною у постіль: забралось під ковдру, тихо і щільно стало біля самого вуха, грілося на грудях.

...А наче нічого не трапилося. Це бувало і з іншими. Адже багато брали на себе подібні зобов'язання. Невже таке напруження і тривога охоплювали їх теж? Правда, у мене не зовсім звичайний договір. Я майстрам і горновикам дав слово, що відповідаю за роботу домен. А чи я знаю, як працюють ці складні агрегати? Яка допомога буде від мене? Не більша, ніж од чорнороба.

Ні, неправильно. Я — машиніст. Я дав зобов'язання створити вірцевий паротяг, без затримок перевозити розтопленний чавун. Але робота паротягів залежить не тільки від мене. Можуть затримувати робітники тяги, доменники, і тоді ганьба за нестримане слово упаде на мене.

Сів на ліжку. Повернув вимикач. Час передсвітанковий: ще три години до роботи на паротягові. Потонував знову у пітьмі, але очі вже не стуляються. Наче вуглі гарячі на зіницях. Спробу-

вав повернутися на груди, але здалося, що оксамитова ворса ковдри, як гвізд, як відточена щітка.

Не витерпів, звівся.

Гімнастика, обтирання відібрали мість колишніх 15 хвилин — цілу півдину. У зайвому кружлянні тіла, вихуванні рук я хотів придушити, зробити непомітною учорашню плутанину.

Не допомогло. Тільки вийшов невикрите небо, ще гостріше відчув спокій, тривогу.

Я розтопту круто і міцно зварені запізнаним морозом сніг, чую чіткі, вибухи, кроки.

Нічна зміна машиніста Рибі здивувався моему ранньому приходові. Усипав, напевно однією стежкою, прийшов паротяг мій помічник Борисов.

Не розкриваючи надутих губів, прорив напухлі від безсоння щоки і не хотів помічати Борисова. Але він знає, що прийшов: адже він теж підписав договір.

Борисов бере пересувну лампу, млянку, ключ і дивиться на мене, питаючи: „Чи так я роблю?“

Я ловлю руками в інструментальній ящиківі молоток і йду слідом за помічником приймати машину.

Обстукую кожний клин, пробую розхитаність, шукаю рани.

Борисов перевіряє букси, напуває чорною з зеленими вогнями нафтою, заправляє маслянки, узнає, скільки в баках, вугілля, чи почищена паливниця, чи працюють смоки.

Прийнявши зміну, ми виявляємо, буксові клинки, які скріплюють білоротягу, послабили, всі сугави машини розхитані, гальмові колодки притерті, запасних немає, пара б'є фонтаном і добре пригнані защільники.

Як ми будемо тримати своє слово? І зразу стала зрозуміла моя безсонність: за одну тільки ніч машиніст Рибі зробив оновлений паротяг хорим.

Добре, що я узнав це зараз, а тоді, коли треба буде рятувати паротяг.

Розрахував я рани паротягові і сили. Якщо я устигну залікувати комоту не поправлю сугавів. Ні, одне не під силу!

Ми з Борисовим, — члени редколегії нашої щоденної газети „Гудок“ — зараз випустили свіжий номер. Я, директор паротяга, склав господарський план оздоровлення машини, розподілив обов'язки для всіх восьми чоловіка бригади.

Так почався ранок першого дня нашого змагання із доменниками.

Степ посунувся до міста, увійшов у вулиці, накрив завод. Вітер став видимий і злий: біг, не розгинаючись, від землі, несучи на плечах своїх важкі і гострі снігові хмари, рештки морозу далекої Півночі.

Паротяг обріс сивими патлами. По сусідству з гарячим казаном — струпи брудного льоду. На колесах, як пута або ланцюги, висять довгі бурульки. Нафта заохолола в холодець. У гасі виявляється сніг.

Бригада впоралася з планом оздоровлення паротяга. Виконали і ми свою частину. Але машиніст Роба не зробив нічого. Він ховався у будку, закривав рожеве обличчя м'яким шарфом по самі вії і говорив:

— Та і в яких це законах про охорону праці сказано, щоб у такі морози, коли галка крил не розправляє, на паротягу чистоти додержувати? Тут дихати не можна, а він з блиском...

Узяли ми з Борисовим частину плану Роби на себе.

Кволий чоловік, одне слово — роба! Та яка роба, — пискар! Приготували гас, бавовну, обривки прядива і почали працювати.

Мили колеса. Гас на морозі перетворювався у холодний окріп, обпалював шкіру, збирав її у тонкі складки, які можуть от-от лопнути і повиснути клаптями. Пальці гнулися. Із рук падала бавовна, дзвенів об землю гасовий чайник. Тоді ми з Борисовим, не змовляючись, бігли на паротяг, всовували руки в саму паливню. І солодко нас обхоплювала теплота, пара кружляла, як туман, п'янила дрімотою.

У Борисова побіліли кінчики пальців, на них не держаться уже сльози гасових крапель, а він усе тре, сховавши губи. Його рот здається зашитим нитками. Тільки інколи зводяться брови, і він швидко кидає погляд на мене. Тоді

я бачу круглі його зіниці і брудні синці на щоках.

Я сміюся підбадьорюючи Борисова. А сам дрібно дріжу, і в зубах наче роїться, скрипучі і завиваючі, холодний і наскрізний вітер. З губів ось зараз, цієї хвилини, зірветься пропозиція Борисову піти обігрітися, але мені не хочеться сказати це першому. Я бачу, що Борисов хоче теж сказати про теплоту на паротягові, але чекає, що я скажу. І далі наводимо блиск.

Так ми і промовчали, поки останній сухопар не став, як воронове крило. Зійшли на землю, збираюся бігти. Але хочеться подивитися, як ми омолодили паротяг. Ходимо навколо машини, не надивимося і ледь-ледь посміхаємося один одному.

...На грудях мого паротяга орден, він горить сонцем і на ньому вибиті по міді слова:

„Паротяг змагається з доменниками. Ні хвилини затримки“.

Черговий по станції, складач, зчіплювачі, стрілочники розглядають машину наче вперше, довго і докірливо зупиняються на маленьких, як зерно, плямах бруду, який зовсім не бруд, а тільки тінь його, але вони не можуть простити навіть і цього.

Мені причепили три ковші. Я мушу поставити їх під домну для наливання чавуну. В соціалістичному договорі є пункт, в якому я зобов'язуюся ставити ковші за одну-дві хвилини.

Я поїхав. За моїм ходом потягнулися стрілочники, складачі, зчіплювачі. Вони хочуть спостерігати мою роботу, але удають, ніби йдуть у своїх справах.

Паротяг горить на лакованому боці золотим номером 20.

Через поручні палуби ливарного двору доменні майстри, горновики, чавунарі. Серед них я бачу горновика Крамаренка. Він зняв повстяного бриля, розглажує його непокірні криси і, не моргаючи, дивиться на мої губи, на колеса паротягу, на руку, що лежить на регуляторі.

Не турбуйся, Крамаренко, не підведи. Скільки днів я уже думав, розраховував, як буду ставити чаші під вогня-

ний струмок. І тепер я їду наче знайомою дорогою. Я очима вимірюю віддадь до першого носка жолобу, по якому іде чавун. Сюди треба поставити ківш. Я відкриваю регулятор манісінськими порціями, не кидаючи гальма, слідкую за безупинним кроком паротяга. Не встиг іще складач подати сигнал зупинки, як я закрав пару, притис гальмо — і машина стала як укопана, віддихаючись парсю.

За дві хвилини розставлені ковші на двісті п'ятдесят тонн чавуну, а раніше витрачали на це десять-п'ятнадцять хвилин.

Ніхто не кинув ні шматочка скупой похвали. Але мене не обдуриш, я помітив у їхніх піднятих головах схвалення. І посмішки їх були такі спокійні і добрі.

Я чекав, що спаде напруження, зменшиться тривога, але вони тільки більше вирости.

Коли причепили мене до поїзда, налитого чавуном, то я уже припас і силу своєму паротягові — пару, воду — дихання і вугіль — їжу. Він стояв під ковшами ледве здригуючи. Він наче переживав моє хвилювання.

Одночасно з сигналом відряджувача я дав гудок, відкрив пару і полетів.

Ось і світлофор. Перебіг відібрав три хвилини. Раніше витрачали десять та простоювали інколи півгодини біля входу. А може трапиться це і зараз? З побоюванням вдивляюся в колір вогню. Червоний? Ну да, але як рана, сигнал — зупинка! Перестій.

Даремно через сім хвилин мене будуть чекати десятки робочих в іншому кінці заводу, щоб розлити витоплений тисячю людей чавун. Я привезу ковші прохолоді, звід перекине чаші над формами безконечної конвеєрної стьожки машин, але чавун буде густий і липкий.

Кидаю паротяг на відповідальність Борисова, сам біжу у станцію.

Резервний складач, хмільний від неробства, засперечався з стрілочниками, що він одним подихом викурить усю папиросу і одночасно кашляє прямою кишкою. Черговий по станції захопився видовищем і забув про поїзд.

Я налітаю на чергового, хочу ударити його по обвислій губі, але стримуюся. Складати акта ніколи. Беру жезл і мчуся на паротяг.

Через п'ять хвилин ми прибули на розливу. Перегони відібрали всього сім хвилин не вираховуючи трьох хвилин затримки.

Канавщики розливали на стьожку щільний і гнучкий чавун і запам'ятовували номер мого паротяга, наче вони про нього не чули, не читали в газеті десятки разів.

... А напруження зростає і зростає. Мій паротяг знають і чорнороб, і майстер, і інженер. Зі мною вітається, перепитує як справи, начальник домна інженер. Я розмовляю з ними, я рівний, і не дивуюся своїй зухвалості.

До мене на паротяг прийшла бригада робітників, що розвантажують ковші від жукелі — відходів домни, кличе до себе допомогти скоріше розвантажити, щоб не стояли домни. Бригада певна мене.

Я обережно під'їжджаю до ковшів, зіскакую, узнаю, якого нагріву жукелі, чи немає чавунної домішки. Я допомагаю бригаді заправити канат за паротягом.

Все готове. Я не вірю ні собі, ні бригаді, перевіряю.

— Готово... Кунтуй! — кричать робітники.

Я мушу зараз смикнути паротяг назад, перекинути ківш.

Відкриваю регулятор, натягую трос, і, боячись розхлюпати, тонким струмочком зливаю з ковшів жукіль. Подібний на кратерну лаву, він падає грюком на ускіс, прикриваючи шар докола бузковим попелом, розфарбовавши ніч рожевими присмерками.

Ківш стоїть чистий, облитий цукровим розчином вапна, готовий до виправки на домну.

Виконаний останній пункт соціалістичного договору. Але напруження не спадає.

Я їду повз паротяг № 4, бачу машиніста і помічника — вони стоять на коліюшках. Вони чистять машину, стукують ключами, повертають паротяг молодість.

Іду до них, допомагаю їм зробити паротяг, подібний до мого.

Розділ тридцять сьомий

Чорна довга стрілка годинника швидко біжить до великої і обурливо чіткої цифри 12. Я гарячково вдивляюся в неї. У ту мить, коли вузькі жала стрілок накриють одна одну, черговий інженер домни віддасть наказ видавати топлення. Але планової видачі не буде. Горновик Крамаренко опустить очі в затоптану землю, жорсткими пальцями почне шукати щось на рубцях брезентової куртки і тихо прошепоче губами:

— Чавун давати не можна... Жолоби, канали не готові...

І тоді інженер втратить повагу до зміни горновика Крамаренка. Уранці на дощі обліку зміну посадять на липку черепаху із гадючими очима. Вийде газета і докорятиме бригаді за відсталість.

Ні, цього не може трапитися. За зміну Крамаренка відповідаю я. Хіба ми не склали договора обопільної відповідальності?

Крамаренко допомагав нашій бригаді обновити машину. Сьогодні відстає домна, і я, машиніст, прийшов допомагати горновикові Крамаренкові. Бачу, як ганьба провалу швидко біжить у нашу бригаду, а Крамаренко наче цього не підозріває. Він стоїть, спершися плечима на залізну колону. Він відвернувся від завалених сміттям каналів, якими має йти чавун. Він прикрив пухнастими війми зіниці, високо, без дрожі підняв тонкі дівочі брови, — він думає, удаючи, наче заклопотаний зіпльовуванням цигарки.

Годину тому Крамаренко прийняв зміну від горновика Бабіна. Засмічені жолоби, канали, — ці артерії, що пульсують кров'ю металу. Розхитане горло, зруйнований футляр — це горло домни, що викидає іноді за одне топлення півтора тонни чавуну. І якщо, нічого не поправивши, горновик пустить топлення, — вогняна ріка кине із прорваного горла домни і через зруйновані канали залле кривавою лавою ливарний двір, знищить пожежою, зкує бронею залі-

зничні колії і відніме дихання у домен.

Тихо стане у цеху. Високі вежі кауперів будуть сумно рватися у знезоре неба і зробляться подібними до надгробних пам'яток, а горновики ходитимуть наче плакальники.

Крамаренко підняв вії, здрігнув бровами, зім'яв, розсіяв тютюн, глибоко посадив голову у повстаний бриль і майже побіг до горна.

Я догадуюся, в чому справа. Він хоче під повним тиском готового плавлення відновити горно домни. Це вимагає великої волі. Відновлювати напівзруйнований футляр — значить докочуватися мало не до самої чавунної маси. Вогонь щомиті може зламати товнючку як скаралуща, вогнетривку стінку і ринутися на людей.

Крамаренко бере два ломики. Один простягає мені, другий — підручному Леснякові, ламає спину і розмахується важким гострим лезом піки у серце горна. Але недоніс удару, душить свою покvapливість, і, упавши навколяшки, боязко заглядає у здрібене горно домни.

А раптом невдача!.. Він ще не навважився. Він зняв бриля і жорстким рукавом спецівки обтирає мокре чоло, чуб, уважно роздивляється дерев'яне взуття, яке чадно димить.

З Крамаренком ми давні приятелі. Я зустрічав його на Кубані, Україні і Уралі. Звали його „Падучим“. Притийний він був серед блатного світу. Бувало коли засиплеться із валізою, то не біжить, як інші, а падає на землю і б'ється свіжою рибою. Люди зберуться; співчуття, зідхання. Слабі очі прикривають, а здоровіші — тягнуть Льоньку до амбулаторії, забувши про валізу.

В амбулаторії Крамаренко відійде, обдивиться і, подякуючи, як уміє лікарям, пірне знову у хвили вокзального життя.

Заздрили ми його умілої, завдяки якій ніразу він у бупрі не сидів, пальців у карному розшуку не мазав, до поправних установ дороги не знав.

Пробували наші хлопці навчитися. Не вийшло: губи не синіли, піни не було і стогони ріденькі виходили.

Потім на кілька років загубив я Льоньку, і тут тільки зустрілися. Він виховувався десь в Уральській комуні безпритульних.

Підходжу до горновика Крамаренка і простягаю папіросу. Поки він затягується глибоко і жадібно, я не спускаю очей із його синіючого обличчя.

Підручний Лесняк стоїть розгублено. Він витягнувся напружено і не розуміюче. Він не звик стояти без діла і зараз соромлячись спитав:

— Крамаренко, що робитимемо?

Спалахнув горновик, погасив вогник папіроси і закричав, щоб йому давали глину, лопати і лом.

— Та скоріше, та швидше повертайтеся!

Він наніс перший удар по футляру і пригнувся за залізну трубу. Я ховався за його голову, і тільки підручний Лесняк безстрашно стояв навпроти і широкими помахами відкидав попільний жужіль. Його скронями бігли швидкі струмочки брудного поту. Він не підозрівав, яка жарка і швидка смерть може вискочити із засміченого горна. Він нічого не знав, інакше не був би такий сміливий.

Лесняк прожив свої двадцять три роки у степах і лісах. Був пастухом. Привчив і руки і ноги до волячої ходи.

Кілька місяців тому він уперше з'явився на заводі. Йшов він двором магнітобудівських домен, плюгавенький, у сірому товстому піджаку, в який можна було б заховати ще двох, у полотняних штанах, які закривали тупоносі подерті личаки. Його голову з нестриженим верблужим чубком накривав киргизький малахай. Були у хлопця сині, лякливі очі. Здрігували вилиці, чекаючи удару. Плутався він ногами у піску, чіплявся за залізо, траплявся всім на дорозі, швидко відстрибував, винувато посміхаючись, розчепіривши пальці. Він шукав шляху до горна, де мав стати чорноробом.

Крамаренко зустрів новачка радо, показав механізми, розкурюючи одну на двох папіроску, і завоював серце Леснякове.

Крамаренко обережно вийшов за прикриття. Він довго обдивлявся чорне

горло. Там не було жодної іскри. То він посмішав і дужче почав розпикає рештки зруйнованого футляра.

Я відкидав жужіль, підносив глину і намагався не підіймати голови, і дивитися.

Лесняк у почорнілій сорочці, розставивши ноги, не розгинаючи спини підкидав на руках вогнетривку глину як м'ячики, і губи його пойняті прихильним сміхом.

Я соромлюся, що ховався за трубу і злість бере на Лесняка, тіло якого кричить про свою сміливість.

Крамаренко розігнувся, мутно обдивився ливарний двір, в'яло глянув на годинника і раптом крикнув, викидаючи щось із серця:

— Сань!.. — Вийшло голосно і м'яко. Він винувато посміхнувся і прохав: — Сань, дай закурити.

Ковтав дим, не відкриваючи губи, не кашляючи, примруживши очі в домни, які вежами підпирали саме небо.

Крамаренко спостерігав, як підручний Лесняк сушив укріплене горно розжареним коксником... Стінки футлярів обпалилися, стали гладкі і надійні. Чорнороби очищали канави від скрап. На залізничних коліях паротяги підставляли під жолоби ковші, кожний по вісімдесят тонн. Застукали доми. Робітники насували на очі повстані брови. Почулися схвильовані і напружені голоси. Пробіг похапливо майстер з рапкою синього скла.

Крамаренко, доручивши підручному вилощити жухеліві желоби, сам узявся за гармату. Крамаренко не боїться неприступної чужоземки, хоч він теж учився біля горна, де руки відповідають за все, хоч він тільки три роки тому познайомився з домною гарматою Брозіуса, складним її механізмом, йому всього двадцять п'ять років. Крамаренко вивчив рисунки гармати, вивчив із розпитуваннями інженера розбирав її по гвинтику, узнав її характер.

Але скільки минуло часу, витрачено сил, щоб зрозуміти, скорити цю гармату.

Ось зараз вона почала вередувати. Він згадує десятки причин: чому вона не працює?

Починає пробу. Відкрив продувальні гранти, впустив у циліндр пару, нагрів їх. Потім увімкнув порожній хід. Гармата чудесно запрацювала. Вона просто прохолола, і він її нагрів.

Топлення бризнуло першими іскрами, і стало подібне до того, наче всі зорі неба падали на шматок землі у десять метрів. Чавун пішов яскравий і світлий. Він бився канавою швидко і сміливо.

Крамаренко дивиться не блимаючи, як метал заповнює ковші і каже жалкуючи:

— Сань, а ви з Лесняком—чудаки—і не знали, що загинути можете.

Від образи хочеться скинути Крамаренка у вузьке кільце ковша, розтоптати ногами біжучий потік, але я тільки відвертаюсь і, не прощаючись, іду додому.

Устиг відійти від домни як двічі кинути камнем дужими руками, коли обернувшись побачив, що чавун падав на землю. Біжу назад, спотикаючись об темні виступи заліза.

Хльоскає чавун через ковші, не вистачає йому посуду, а сам начальник Гарбуз, майстер, робітники з довгими лопатами, заслонками перегороджують шлях чавунові, скеровуючи його у запасні канави, роздрібнюючи силу потоку.

Я хапаю лопату і стаю поруч з Гарбузом, що був п'ятнадцять років тому горновиком і пастухом Лесняком. Ми у шість рук б'ємося з вогнем. В'яле полум'я кусає личаки Леснякові, розриває мені черевики, стрибає в очі, рве чуб.

Я згадав домну, де працював мій батько. Як давно це було! Одного разу там знялася така сама буря. Чавунна ріка без перепон зпопелила все на своєму шляху. Люди раділи з чавунної загибелі, бігли.

А ось тепер пастух Лесняк, гнучкий і сміливий, б'є в саме серце вогонь і своїми грудьми перегороджує йому шлях. Поруч з ним — інженер і я, що втратив батька на домні що ввесь свій рід поховав у Гнилих Ярах.

Чавунна ріка потемнішала, приборкано і тихо лягла на пісок худими

струмочками. Я дивлюся без злоби і образи на Крамаренка. Він механічно закриває летку, стріляючи із довгої цівки, подібної на гарматну, глиняними ядрами у гирло домни.

Я думаю, що Крамаренкові не довелося і не доведеться спробувати і шматочка батьківського життя. Він не відчує тягару лома. Його руки звикли до парового вентеля механізму.

Я йду до нього. Дивлюся прямо і, вимагаючи одвіту, кажу:

— Ну, а тепер ми з Лесняком теж чудаки?

Крамаренко мовчить, винувато посміхається і ласкаво дивиться на Лесняка, який стоїть біля флангу, заливаючи білим струмом дим і чад на своєму одягові, розтираючи попіл на обгорілій сорочці.

Розділ тридцять восьмий

Прийшов до нашого бараку із міськради серйозний кур'єр і під розписку дав Марії Григоровні повістку. Вона поставила у розносній книжці три хрестики і боязко простягнула мені папір. Там просили Марію Григоровну Богатирьову прийти на сьогоднішнє засідання президії міськради.

Вона підняла круглі плечі, злякано дивиться на мене і питає:

— Навіщо я їм потрібна? Та я і дороги туди не знаю.

Сіла розгублена. До її ніг лащиться кішка. Зараз її не можна впізнати. Шерсть — настовбурчена, у бурульках, бруді. Занедбала її Марія Григоровна, не годувала ранками молоком з блюдця і м'ясними залишками ввечері.

Кішка здичавіла, з вічно голодним блиском у очах, має сама шукати собі споживу. Вона іде вночі на полювання, а вчора тихенько під ліжком передушила половину курчат, але Марія Григоровна не сумувала. Вона взагалі не помічала квочки. Богатирьов сам годував вивідок пшоном. Та інколи Борис візьметься за пташок. Але це було рідко. Його не бачу цілими днями. Його паротяг водить склади руди для домен, і він не сходить з нього добами. Спить за казаном, і то тільки на стоянках, коли розвантажують вагони. Він один із чо-

тирьох машиністів зміни має більше року практики. Решта—новаки. Він вічно боїться за свій паротяг.

Якось уночі я сів до нього на ліжку. Мені хотілося поговорити з ним про його присихаючі груди, прсзорі жили на жовтіючих руках, про лихоманковий рум'янець на його гостро обточених вилицях.

— Борь... Боря!

Він шумно повернувся, стомлено глянув чорними очима, які були сховані в неприступно глибоких криницях. З їх дна несло вогкістю. Він мовчав і роздратованим поглядом питав що мені від нього потрібно.

Я швидше пішов, відклав розмову на інший раз. А з Марією Григоровною ми мали таємну розмову. Умовилися, що вона напуватиме його пареним молоком, настоящим на свинячому жиру.

Але вона своєї обіцянки не виконує. Ось уже три дні, як мені доводиться самому бігати у молошну крамничку переварювати, розводити жиром. Борис не встає з ліжка, лежить притихлий, жовтий.

Усі турботи Марія Григоровна переклала на родичів, які приїхали, відбилася від дому.

Крім того вона пропадала в бараках, зняла кампанію серед жильців за ремонт квартир своїми силами.

... Степ дме теплими і пахучими вітрами. Сніг пухкий і брудний. Ця пухкість і бруд сягають у барак. Пахощі весни кличуть у покинуті далі. Чимраз частіше і довше чується вечорами туга гармонії і пісні. То бригада вантажників проводить на батьківщину когось із своїх товаришів. Богатирьов ходить до них і агітує не покидати Магнітобуду.

Бригадир вантажників, високий, з безвусим обличчям, ударив книжкою по столу і, намагаючись бути спокійним, сказав:

— Знаєш Михайле Миколайовичу, я хоч і з села, але тяж людина. Ти обдивися, що весна наробила. Не барак, а затоплений льох. Ремонт треба, чистоту, а то всі повтікають.

Богатирьов наступає на вантажника, хвилюючись, каже:

— Жилкін, ти свідомий пролетар, а ну, лиш, підрахуй, скільки бараків і будинків на Магнітобуді... В п'ятнадцять тисяч не вбереш. Помізькуй тепер трохи. По десять чоловіка штукатурів на кожний барак. Друг ти мій, треба Магнітобуд припинити, школярів усіх зігнати, щоб разом усі житла відремонтувати.

... Звідси і виплила постанова нашого партійного осередку.

Взялася ми за кампанію спочатку втрьох: Богатирьов, Борис і я. Заготувати глини, вапна, діжок, потрібний інструмент. Приєднався ще бригадир Жилкін і своїх товаришів привів.

Богатирьов гострою лопатою стіну обдирав і напевно багато зачепив, бо на дранці нічого майже не залишилося. Коли ми пачали обмазувати, то глина у нас надулася, піднялася бугорками і скоро зовсім відвалилася.

... Не стерпіла Марія Григоровна. Вийшла з кімнати з засуканими рукавами, у старому платті і сердито накричала:

— Ех, ви, сухорукі! Та хіба так мажуть?!

Взялася тільки показати, а не кинула до самого вечора.

... Коли ми кінчили ремонт свого барака, до нас прийшли хатні господарки із сусіднього будинку і, думаючи, що ми штукатури з професії, попросили записати їх квартири на чергу. Богатирьов послав їх до Марії Григоровни.

Вона здивовано подивилася на прохачів, хотіла розсердитися, але підлещена, що до неї прийшла делегація, яка потребує допомоги, подобрішала і порадила:

— Ось що бабоньки! Довго вам доведеться чекати справжніх мазальників. Засучіть рукава та візьміться самі.

Пішла до них організовувати роботу. А невдовзі про Марію Григоровну узнала вся залізнична дільниця Магнітобуду. Її перехоплювали з барака в барак. Про її роботу цілими шпальтами розповідала районна газета.

— ... А зараз кликали на засідання президії напевне для того, щоб вона розповіла про свій досвід.

Я одягся, провів її до міськради, до кабінету голови, де відбувалося засідання президії, а сам лишився за дверима підслухувати. Товста шкіряна обшивка дверей крала слова у кабінеті. Із долетілих уривків я зрозумів, що на доповідь Богатирьової президія ухвалила постанову про призначення Марії Григоровни заступницею керівниці жінсектору міськради.

Через три дні мене преміювали кімнатою в одному із кармазинових корпусів соціалістичного міста. Ми переїхали з Борисом на нову квартиру.

Розділ тридцять дев'ятий

... Густий знайомий голос у чорному роствубі гучномовця виганяє із моєї спочивальні ніч і сон:

— Доброго ранку, товаришу! Як спали? Не потіли уві сні? Не мучили примари? Якщо ви погано провели ніч, негайно спустіться на перший поверх і зайдіть до лікаря.

Ні, мені лікар не потрібний. Я здоровий, до біса здоровий і бадьорий. Я скидаю з оголеного тіла білосніжне простирадло і зскакую з постілі.

У паркетну підлогу спочивальні вроблені невидимі квіткові діжки. Нагорі густі гілки і грона квітів. Вони тягнуться вдовж стін, оточують ліжко кільцем молодого парку. Високий карниз спочивальні викладений акваріумами із товстого дзеркального скла. Там розрізають воду поплавками риб'ячі покоління. Далека стеля спочивальні подібна до набесного кумполу і оправлена у його фарби.

Коли лягаю спати, важка штора на вікні на всю височінь стіни задумливо шелестить атласом, закриваючи нічні приємки. Я вмикаю нічники, спочивальня прикрашується густо-фіалковими тінями, на кумполі маячать далекі зорі. В акваріумах золотисто-матові табуни зупиняють свій розгін. Я почувую себе засинаючим на велетенській горі, біля підніжжя якої б'ється об скелю море, розкидалися парки, квітники. А надомно тропічне небо і простори.

У м'язах і серці живуть високості гір, сила моря і розмахи неба. З таким почуттям я і прокидаюся.

Щодня, вчора ось і сьогодні..

Я погасив нічники, підняв штору, впустив у спочивальню сонце, закривив ліжко у нішу і побіг до ванної.

Обтершися кудлатими простирадлами, віднявши у чуба вогкість під електричною сушаркою, не поспішаючи іду у спортивний зал, і під радіокоманду московських тренерів робимо гімнастику. Довкола багато молоді, я майже один сивоволосий. Але я не відчуваю своєї старості. Вона лишилася в далекому минулому.

У ідальні мене зустрічає турботливий радіоголос чергового лікаря дієтінституту:

— Яка дієта у вас була останні дні? Що ви їли вчора? Не забувайте, що кожного дня м'ясні страви шкідливі. Більше пийте ранками молока, густого какао. Дуже корисні рідкуваті яйця. Вживайте більше фруктів, їх сік дає виняткову споживність вашому організмові. Найбільше бійтеся втратити апетит!

— Коли поснідаєте, не забудьте замовити обід на свій смак і належної калорійності.

Попоївши, спускаюся в ліфті на поверх громадського обслуговування. Поголившись, примітивши в майстерні новий костюм, прочитавши свіжу газету і замовивши квитки в театр, виходжу на вулицю.

Вона втікає, подібна до чумацького шляху, у Бельгійський ліс, який ми тепер перетворили в парк, рівна і дзеркальна в помитому асфальті, в облямовці зелених алей. Праворуч виснуть корпуси соціалістичного міста, розділені памолоддю фруктових садів, оранжерей і спортивних майданів. Ліворуч, скована у гранітні береги, котить чисті хвилі річка Голуба.

Це моя батьківщина. Я вже звик до неї, зріднився з нею. Мій син — первенець цього нового міста. Але я ніколи не забуваю, що було недавно, зовсім іще недавно в цих краях.

... До початку роботи на заводі ще ціла година. Я відмовляюся від синього автобуса, іду пішки через місто і згадую його минуле.

На високому пагорку стоїть залі-

зобетонна фабрика-кухня. Її вікна подібні до озер. Там колись була різниця. Її стоки підмивали стіни землянок Собачеевки.

Он там навпроти купальні і стадіону, у білому сьйві виростає лікарняний комбінат. Десь недалеко від нього, не пригадаю де (місця стали невпізнані), жила знахарка Гнилих Ярів Бандура, яка лікувала сифіліс і робила аборти.

Над ус'м соціалістичним містом, на місці півної Аганесова видніється Палац культури у рожевих і білих поясах мармуру, а поруч з ним — Палац рад і вчений квартал.

Неподалеку звідси був колись Гнилий Яр. На дні його — помії міста, покидки, а на ускосах — землянки слюсарів, шахтарів, доменників, вальцівників. За десять кілометрів від міста „Ями“ протікала безкорисно річка Северянка. Ми прорили канал, пустили воду у Гнилий Яр і назвали нову річку Голубою за те, що вона всьому соціалістичному місту надавала чистого і свіжого відтінку.

Іду далі і далі чумацьким шляхом набережної. Ось стоїть прокляттям старому — музей. Постановою міскради із самого початку будівництва соціалістичного міста залишено у суворій недоторканості землянку першого мешканця Гнилих Ярів — Никанора.

Заходжу до неї, і запах Собачеевки туманить голову, тугю сповнює серце. Скільки разів я був у цій землянці! Часто ми сиділи за цим розхитаним столом на кобилицях із Остапом Голодом. Тепер на ньому табличка з написом:

„На цьому столі ніколи не було м'яса, молока. Він рідко бачив тільки хліб і картоплю, капусту і оселедець“.

Почорнілими дошками випирають нари, де Никанор доживав своє життя. На невиструганій поверхні пояснення: „Тут вибійник Никанор дістав свій перший удар від непосильної праці на шахті. Тут він збожеволів, схопив параліч і помер“.

На стіні вжовтих патьоках висять стоптані черевики і на них папірець:

„Єдина пара, що була для всієї родини Никанорової“.

У темному заглибленні стоїть закурена руська піч. Над її входом чорними літерами похмурі слова:

„У цій дірі спали і росли Никанорові онуки. Одного ранку дітей витягли із печі холодними“.

На червоному полотнищі, приколота зорями, висить кепка Кузьмина, на якій запеклася кров.

„Кузьма підняв Гнилі Яри і повів їх на Голубі квартали акціонерів. Його забито козачими списами“.

І нарешті я побачив вицвілу фотографію із довгим поясненням. Я встиг тільки прочитати:

„... Останній нащадок пролетарського покоління, якого акціонери викинули на вулицю. Він став злодієм і, напевно, десь загинув від ножів своїх товаришів, або забитий на місці злочину“.

Далі я не міг лишатися в цій землянці. Кров підступила мені в голову, руки проти моєї волі схопили важке коромисло, яким Остапова дружина била Никинора. Я хотів громити, розтоптати, розвіяти землянку, її нари, ікони, піч і стіл.

Я прокидаюся від настирливого крику автомобільної сирени.

Розділ сороковий

Я впізнав директорську машину. Відкрив двері. До кімнати швидко ввійшли директор заводу, начальник доменного цеху Гарбуз і горновик Крамаренко.

Начальник, блискаючи золотими зубами, ласкаво каже:

— Сань, домни другий день стоять, руди не вистачає.

Директор перебив:

— Ожеледиця припинила транспортний рух. Ні один машиніст після вчорашньої аварії, напевне, не візьметься спускати поїзд з гори. Вони мають рацію, а домни стоять.

Директор нетерпляче б'є щиколотками пальців по столу. Але я не можу зразу дати йому відповіді. Я згадав учорашню аварію. Її наробив сам Богатирьов.

Він не стримав поїзда. Його розігнало по рейках, які обросли льодом. Поїзд урізався у склади на станції, наробив

гори уламків. Недопомогли тридцять років роботи на паротягові. Самого Богатирьова знайшли в двадцяти метрах від аварії — приглушеного, без слів, але живого.

Його послали з поїздом учора вночі. Нікому із нас, молодих машиністів, не доводилося водити в таку погоду поїзда. Ми хотіли повчитися, тривожно чекали наслідків. І ось повернувся Богатирьов на машині швидкої допомоги.

Я приходив до нього на квартиру. Побачив мене, спалахнув, примружив очі і намагався відвернутися, але застогнав від болю. Йому соромно дивитися на мене, на людину, яка безмежно вірила в нього.

А директор і інженер хочуть, щоб я став на місце Богатирьова.

Нігтями я віддираю штукатурку із стінки, рахую насиджені мухами плями і тихо хитаю головою. У кімнаті драгуючи рипить шкіра Гарбузової куртки і чмокають директорські губи на люльці.

Горновик Крамаренко, що увесь час мовчав, торкнувся пальцями моїх грудей, і сказав:

— Давай говорити просто. Ти підписав договір, що відповідаєш за роботу домен. Ну, брат, відповідай, давай нам руди.

Не знаходжу сил повернутися обличчям до моїх гостей.

Я пригадав сон...

Я швидко простягаю руку до директора і майже кричу про свою згоду показати приклад. Тільки прошу, щоб вони мене повезли на одну хвилину до машиніста Богатирьова.

На ходу одягся.

Богатирьов не спав. Я тихо підійшов до його ліжка і не знав, з чого почати. Він не відвернувся, зупинив нерухомі очі і терпляче чекав моїх слів.

Я опускаю голову і кажу:

— Дядя Миша, я їду спустити хоперкарний поїзд із Рудної гори.

Богатирьов забув свій біль, тихо звівся з ліжка, ніжно взяв моє плече, спитав:

— Що ти сказав, Сань?

Цей легкий і ніжний голос прогнав побоювання. Мені тепер не страшно.

Я чітко і повільно проказав:

— Сьогодні я приставлю рудний поїзд домнам.

Богатирьов болізно довго шукає щось на дні очей, не відпускає моїх плечей і нарешті ворушить губами, які запеклися, майже молить дружину:

— Маріє Григоровно, налий Санькові гарячого чаю.

Випустивши мене, він повертається, шанує папіросами, але слів не знаходить і не знає, куди дівати довгі і незграбні руки.

Раптом, пригадавши щось, кличе з іншої кімнати свою дочку Лену.

Тихо і м'яко увійшла легка дівчинка з білими косами. Гордим кивком вона привіталася зі мною і, розсердившись на батька за недодержання режиму, обережно поклала його на ліжку, ледь піднявши важке тіло, дбайливо поправляючи під ним постільну білизну.

Богатирьов спитав дочку:

— Лена, розкажи, як ти до депа старих токарів провела.

Дівчина сердито подивилася у мій бік, різко поправила на батькові ковдру і через кремовий гребінець почала швидко пропускати волосся.

Це від них напевно у кімнаті так світло і душно! Вони напевно дали гнучкість і рух опівнічній тиші.

Коси в'ються у руках дівчини і, як піна, вириваються, падаючи на плечі, заливши похмуро насуплені брови, губи, непокірні і здригаючі.

Я чую нетерплячий крик сирени.

Вибігаю скоріше з кімнати. Уже за дверима чую голос Богатирьова. У ньому туга, ласка і заклик. Я повертаюся до нього. Він обнімає мене дріжачими руками, лине великою і теплою головою до моїх губів. Штовхаю Богатирьова на ліжку і біжу, помітивши шматок неба в очах дівчини, і чую останню пораду.

— Перевір резинку на фланцях магістрального гранту.

І це „перевір резинку“ мене переслідує усю дорогу до роз'їзду.

Ми зустрілися на гірському роз'їзді Чайкино, два машиністи — Сергій Стародуб і я. Ніч заливала полустанок густим мазутом темноти. Низьке і по

весняному кудлате небо висіло над розкваслою землею. Рейки бігли у чорний туман.

Із полустанка вийшло кілька чоловіка. Замерзаючий на лету дощ запльовував ліхтарі, гасив гарячі слова лайки і суперечки. Це черговий роз'їзду, складач, зчіплювач, гальмівники оточили машиніста Стародуба і добром і злом умовляють:

— Спускай, Серьожа, чого боїшся? Не чує машиніст.

— Товариш Стародуб, від'їзди. Завод не може лишатися без руди.

Мовчить Серьожа.

— Швець ти, а не механік. Тобі за волячий хвіст триматися, а не за регулятор.

На ображається Стародуб.

Удванадцять він підраховує вагони і заперечливо хитає головою:

— Не можу.

Безсилля в цьому слові. Вагонів — п'ятнадцять. Нормальний спуск — три. Але зараз не можна спускати тільки три. Якщо по три, зупиняться домни — немає руди у бункерах. Запас вийшов, довозу з учорашнього зварювання не було. П'ятнадцять треба — не менше.

А спад — сорок три метри. Якщо дивитися з роз'їзду, то колія стрімголов мчить у прірву, на дні якої лежить, розсипившись вогнями, Магнітогорськ.

Туди треба спустити поїзд на п'ятнадцять вагонів. Про це думає Стародуб. Під шкіру лізе холодний острах. Виростає купа димлячих уламків, розірваний казан паротяга і роздерте на шматки його дороге тіло.

Стародуб ловить лякливо льодяні полози рейок, вогні заводу, мазутну ніч і кричить:

— Не поїду!

У цю мить до роз'їзду під'їхав я. Черговий по роз'їзду під'їхав, спотикаючись, підбіг до мого паротяга. Він запропонував спустити поїзд.

Пропозицію продиктував одчай. Черговий знав, що я — молодий машиніст, дуже молодий. Майже два мої віки потрібні першому-ліпшому машиністові депа.

Сказав і томився, певний, що від-

мовлю. А я мовчав, мовчав від обіди. Образив непевний його голос.

Із досади ударив молотком, здивував нервовістю Борисова, мовчки дав сигнал, поїхав на причепку до поїзда.

Нетерпляче випробував автоматичні гальма, на кожному фланці гранту перевіряв резинку, як щільно лежить вона і чи ціла. І тут виникла безсоромна думка: „А чи не тому Богатирьов порекомендував мені перевірити резинки, що сам забув це зробити перед аварією? А може і бронепоїзд теж...“

Але я навіть кулаком ударив себе за зухвалість і швидше побіг на паротяг.

Поїзд готовий відійти. Але я заволодівся біля паливни, дивлюся у вікно. Вгорі зоря блимає тепло і привабно, як зіниця дівчини. Мені хочеться на кілька хвилин відтягнути поїздку. Я знаходжу собі діло в інструментальному ящиківі, хочу стрибнути на землю, але ловлю повний віри погляд Андрюші Борисова і мені стає соромно.

Стрибком підскакую до гудка і кричу парю і міддю на всю долину, гори, озеро, степ.

Гудок у паротяга тонкий, і він плачем здійснюється у чорне небо.

Заспокоївся. Потім відкрив регулятор, поїхав. Відчув слабкість. Мені здалося, що я починаю падати у безкінечну прірву, але швидко опанував себе і більше не розгублювався. Як тільки виїхав за стрілки роз'їзду, закрив регулятор. Звідси починається спуск, подібний до льодяної гори.

Поїзд іде тихо, м'яко постукуючи об головки рейок. Я всіма грудьми, головою — в рамі вікна паротяга. Але льодяна крупа уже б'є в очі, морозить вуха, не дає дихати. Я не можу схватитися за залізний щит. Я хочу бачити землю, по ній слідувати за рухом поїзда. Він не повинен ні на волосину додати швидкості, інакше все пропаде: паротяг і вагони, як санки, полетять у долину обльодянілими рейками.

Рука гарячково стискає мідь паротягового гранту машиніста. Почуваю, як під нігтями б'ється щось тепле, розливається по всьому тілі, гріє серце, вривається у груди, біжить до горла

і намагається зірватися з язика криком. Але вільною рукою б'ю себе у підборіддя, зриваю шапку, підставляю голову вітру, льодяному дощу, до сліз вдивляюся в землю.

Зупинилося моє серце. Пальці відмерзли, відмовляються працювати. Я хочу повернути грант, загальмувати. Грант не піддається. Він напевно злютований, прикований наглухо. Я кидаюсь до нього, обома руками повертаю, почуваю поштовх: паротяг смикнув назад.

Я боюся розрядити гальмовий циліндр не вірю в покірність поїзда. Через розрядача я поступово послабляю натиск гальмових колодок і спускаюся нижче і нижче в долину.

Уже наді мною горять зорями вогні роз'їзду Чайкино. Зараз крутий поворот, глибока ущелина, а там унизу, недалеко, і станція, домни.

Я посмілювався. Здалися смішними обережність і хитрощі. Перестала існувати вчорашня аварія. Я відпустив гальмо. Поїзд наче чекав такої миті. Він гарячково рванувся вперед і поніс. Я загальмував знову. Але було вже пізно: колеса взяли хід, не корилися.

Провалилася земля. За вікном біг суцільний шматок без початку й кінця. Я швидко подивився на Андрюшку Борисова, але він навіть зараз був спокійний: з білим обличчям і великими очима він слідкував за моїми рухами.

Під його поглядом я зменшив похитливість рук, спокійно почав регулювати гальмо.

Це врятувало від розгубленості. Погарячившись, я міг більше ніж треба гальмувати. І тоді колодки закипають розтопленим металом. Треба гальмувати з паузами!

... У вікно не можна дивитися. Вітер відгинає шию до гострого виступу залізної рами, і її ребро тупою пилюкою дере горло, рве жили.

А домна чимраз ближчає. Її вогні здаються біля самої труби паротяга. Вони падають, крутяться, здіймаються, а поїзд усе не скоряється. Але я не вірю, що мене вже прірва.

Спокійніше оберти гранта, спокійніше! Ось зараз майдан, крива лінія, а

там семафор. Стрілки і станція. Там чекають мене директор і друг мого батька Гарбуз і горновик Крамаренко. Він розповість доменникам, хто приставив руду.

Шиплячи розрядженими циліндрами, ми зупинилися на станції. Я упав у крісло і відчув, що мої жили порожні, насухо висмоктані. Схотілося спати і палити. Потім зскочив, бігав по паротягові, радів, сміявся. Обняв Борисова:

— Андрюш, приїхали. Приїхали!

Він подивився на мене, дивучись:

— Хіба могло бути інакше?

Здавши паротяг, я побіг до Богатирьова. Він лежав біля вікна з подушками за спиною. Очі його були запалені. Побачивши мене, він схопив мене за руки, упав на спину. Увесь ранок він мовчав, — тільки раз прошепотів із заздрощами:

— Таке щастя буває тільки в казці, Сань.

Розділ сорок перший

Борис, сухий і довгий, розтягнувся на ліжкові. Він спить уже дванадцять годин, не повертаючись із спини. Його дихання клекоче хрипом і стогоном. Я устиг прийти з роботи, вислухати дві лекції в інституті і прибіг, засапавшись, поділитися з ним великою радістю. Він все ще спить.

Я рідко бачу його. На його ліжкові три декади не міняється білизна. Вона чиста, бо на ній рідко сплять. Усі мої турботи про здоров'я Борисове безрезультатні. Я щодня виливаю скисле молоко і злюся на безрозсудного Бориса. Він другий після мене спускав з гори рудний поїзд. Після цього відновився нормальний рух, але Борис жадібний. Він не хоче залишати паротяга.

Лежить обструганий, з обточеним носом, костистими виступами над очима, за якими сховалися посинілі повіки.

Моє горло поймає туга. Губи раптом сохнуть і дрібно дріжать. Нагинаюся над Борисом, стаю навколяшки, обнімаю похуділе тіло і шепотом друга, брата хочу розбудити його, поговорити раз і назавжди:

— Борь, Борисел!..

Він повернувся на бік, розплющив очі і байдуже дивиться в моє обличчя, довго не впізнаючи. Я простягаю йому шклянку з молоком. Він жадібно ковтає і просить ще. Ставлю перед ним повну каструлю, гору масла і буханку хліба.

Він підводиться, не скидаючи ковдри, сбираючись через слабість на стіну, їсть усе те і веселішає. Я зрадів, що до нього повернувся апетит і, посмілішавши, хочу поділитися з ним своїм щастям.

Недавно я став студентом вечірнього інституту. На іспитах мені пощастило. Комісія спитала випадково те, що я знаю, і зарахувала на літературний факультет. Після першого навчання я зрозумів, що не дотягнувся кількома роками своєї фабзавучної учби до сьогоднішньої лекції.

Я наново розпланував свій робочий день. Вісім годин на паротягові, більше жодної хвилини. Я покладаюся на свою бригаду, як на себе. Ми разом боліли за життя машини, добилися її повного видужання, підняли на зразкову височінь всі виробничі показники. Тож вісім годин суто виробничих, дві години на збори, душ, редагування стінгазети, дві години — обід, сніданок і вечеря, чотири години — навчання в інституті. Для сна лишається ціла третина доби.

З нею я починаю обмірковувану операцію. Я не хочу відривати половини. Знаю, що тоді буду поганий машиніст-неврастенік, позіхаючий студент і лінивий редактор. Шість годин сну для здорової молодої людини цілком досить, навіть корисно. Вигадані дві години підуть на готування. Вихідні дні віддам театрові, кіну, гірському походу на Уральський кряж.

І ось щодня по дві години. Я сиджу за математикою, хімією, фізикою. Коли я починаю плутати коефіцієнт з многочленом і квадратові рівняння з подібними членами, я закриваю підручник, акуратно складаю записи і йду до свого товариша — Лени Богатирьової, яка недавно закінчила повний курс фабзавучу.

Вона водить мене по сторінках збірника алгебраїчних задач і тихенько розповідає:

— Щоб скоротити дріб, треба поділити його чисельника і знаменника на їх спільний множник.

Слова лягають у мій пам'яті чітко і ясно, і я йду від Лени не з хуртовиною цифр, правил і формул, а з першим струнким ходом міркувань.

У моїй кімнаті ми часто вивчаємо хімію, робимо досліди з фізики. Нам допомагає Анатолій Степанов, слюсар механічної майстерні, і пропагандист Кашкар'єв, мій друг.

Борис просить, щоб я не гасив світла вночі. До самого світанку він лежить на ліжкові з книжкою. Але я часто помічаю, що він не читає, а широкими відкритими очима дивиться в стелю, годинами не моргнувши, не ворухнувшись. Спитаю тихенько:

— Про що ти, Боря?

— А так, ні про що.

І знову візьметься за книжку, згинаючи себе у вузол. Бачу, що він справді ні про що не думав. Він сумував, але не думками, волею, а слабким тілом.

Коли він засинав, він уві сні корчився в конвульсіях від кашлю, обливаючи худе тіло потом.

Уставав уранці з п'яними очима, синє-опухлим лицем і поспішав на паротяг.

Недавно він устав з постелі і побачив на сніжному полотні простиратла червону пляму. Я прикинувся сплячим. Борис стояв над ліжком із застиглими руками.

Дріжачими руками зібрав краї простиратла в вузол і повів його до вікна, просвічуючи липкі згустки на сонячних промінях. І все ж не вірив.

Простиратло упало з безсилим рухом до ніг, згорнувшись, виставивши на показ шматок рваної рани.

Опустилася голова Борисова, обм'якли оголені м'язи. Йому стало холодно. Задріжав дрібно і противно. Очі стали вогкі і напухлі. Я не міг лишатися далі спостерігачем. Хотілося заревіти від жгучої болю. Скочив. Тиснув його худі, по дитячому вузькі плечі.

— Борька, Борь, сволота ти, гад принципіальний! Згориш у попіл. Лікуватися треба в аварійному порядку.

Він ледь випростався. Задумливо подивився на мене. В очах сльози і туга. Поспішив, посміхнутися, а чужим язиком заспокоював:

— Дурниця, Сань, дурниця.

Він одягнувся, вискочив. Не любив таких розмов.

Другого дня я поставив перед комсомольським комітетом питання про негайний відпочинок Борисові Куделі. Добився його путівки на курорт, але він категорично відмовився їхати.

Я прийшов до нього на паротяг. Була зміна машиніста Парамонова. Він і чергував, а Борис возився з розібраною пресмаслянкою, промивав її гасом, нігтями вискрібав бруд. Він клав на залізо нікельований інструмент, як кристаль, боявся здряпнути. Побачивши його, подумав:

„От горить на паротягові, дріжить за кожну його рану. Береже пильніше ока, віддає здоров'я, а найудосконалішу і найдорожчу машину — своє тіло — лишає без уваги. Він, як шкідник, руйнує його незамінні частини, веде до загибелі. І вважає, що він має цілковиту рацію“.

Пойняла злість. Відшпурнув я інструменти, взяв за руку і наказав іти за мною. Він уперся в двері і вперше підняв руку на мене.

Полаялися ми остаточно. Я обіцяв над ним показовий суд улаштувати.

Прийшов він уранці. Всю образу забув. Повів мене до контори депа і показав стінгазету, плакати, дошку обліку. Скрізь я побачив, що Борисів паротяг ще два місяці тому виконував шістдесят процентів плану перевозок, а тепер сто чотири. Він викликав на змагання п'ять машин своєї дільниці.

Борис мовчки нарисовував на дошці схему, в якій кінці всіх плутаних ліній сходилися до центра, обведеного колом. У серцевині стояв номер Борисового паротяга.

Відійшов і чекав, поки я зрозумію значення ліній у центрі.

— Егеж, це так. Не можна інакше. Зітри коло — лінії поплутаються.

Повертаючись додому, він запально переконував мене:

— Сань, ти зрозумій, що нас багато, щодня ростуть нові і сильні будівники, але ми ще бідні. У нас гаряче серце, гаряча енергія, а ось машин мало. Ми повинні віддавати як можна більше, не жаліючи себе.

Роздратовуюся, кричу в істериці:

— Сліпий ти, безмозкий! Машин мало? На Магнітобуді машин мало? Та вся царська Росія не бачила такої техніки. І знову полаялися.

Розділ сорок другий

Мій день починається о п'ятій годині ранку. Маленький будильник підводить з постілі ніжним і настирливим дзвінком. Ще дріжить перекинута металева чашечка на годиннику від ударів, а я вже на ногах. Мокрою шваброю натираю паркет, у відкрите вікно провітрюю постільну білизну, заправляю ліжко, натягаю труси, бризкаюся у переповненій прохолодою і бадьорістю ванні, обтираюся і розпочинаю гімнастику.

Одягши шкіру в кольор зорі і нагрівши, як сонце, випивши приготовану з вечора шклянку холодного кофе, іду на роботу.

Наше місто сховане в горах. Від газу і диму заводів воно втікло на кілька кілометрів назустріч гірському вітрові і скелястому захисту.

Іду на завод пішки. Люблю ці довгі прогулянки. Тоді я ковтаю нічний настій і думаю про дівчину, коси якої пахнуть степом, про напіврозкриті губи, про гаряче тіло, об яке можна запалити тирсу.

Я іду поруч із слюсарями, горновиками, токарями і бачу з розмаху їхніх ніг, з того, як сидить голова, що й вони мріють. Може, вони теж відмовилися від автобуса й поїзда, щоб ковтати настій, думати про коханих.

Он попереду іде дівчина у косинці. Їй душно. Вона зриває хустку, ляскає нею над головою, підкидає густе, важке волосся, оглядається і сміється до мене. Її привітний сміх я порівнюю з днем, який тільки-но починається.

Ми йдемо пліч-о-пліч, суворі, з не-розтраченою силою.

Ми випереджаємо бородатих теслярів у спеціалістах, що пахнуть лісом, горновиків у кармазиновому пороку, слюсарів у чорних комбінезонах. Нам поступаються дорогою, і я бачу, як кроки бородачів робляться легші і швидші. Один із них з тихим смутком радить:

— Обніми її, хлопче.

На стежках, що перетинають одна одну, дівчина поклала руки на мої груди, ніжно пригріла долонями, пошепотілася м'якими, ледве холоднуватими губами із сухістю моїх очей і пішла в токарський цех, розрубуючи косинкою повітря. А я йду на паротяг взити розтоплений чавун.

Мій помічник Андрюшка Борисов біля машин і чекає мене. Починаємо приймати зміну. Я обстукую найменшу рухоми деталь, обмацую кожний механізм, пильно перевіряю його роботу.

Поки сходить сонце, ми з Андрюшою устигаємо змити з коліс мазут, бруд, що поназбиралися за ніч, насухо витерти білі частини, надраїти мідь, повернути свіжість дзеркальному лакові на боках машини.

І стоїть вона тепер чекаючи чавуну, блискуча, наче тільки що з заводу, піднята, ладна стрибнути, красива і горда. Сонце біжить її частинами, розсипається, жадібно захоплюючись великими-просторами.

А ми з помічником сидимо в шкіряних креслах, трохи стомлені, і мружимо очі від блиску і яскравості фарб.

Всю свою зміну я вожу чавун, тисячі пудів, десятки тисяч. Сім годин я тримаю очі широко відкритими, напруженими. Я повинен неухильно слідкувати за чавунним водоспадом, ладний на випадок аварії, на першу тривожну команду майстра кинути у вогняну хуртовину рятувати топлення.

Через сім годин ми з Андрієм здаємо паротяг іншій бригаді і спускаємося на землю, ледь погойдуючись. Борисов, на ходу прощаючись, біжить на курси машиністів, а я йду додому.

Голова трохи туманиться. Хочеться тихо спуститися на суху землю і з закритими очима послухати небо.

Дома, скинувши спецілку, в самих трусах, по крутих сопках спускаюся до озера і застаю на березі всі свої улюблені місця зайнятими. Викупавшись, я прошу Крамаренка трохи поспунутись і накриваю тіло сонцем.

Почуваю, як тане димом уся втома. Вона живе тільки ще десь у вузлах м'язів.

Ламаюся гімнастикою, і останні уламки тягару спадають на землю, розчиняються. Я простягаю руки до озера і щось прохаю в нього, але ловлю себе на обмані. Це я кличу Лену, розмовляю з нею.

Не встигає ще чуб висохнути, а вже йду коридорами вечірнього інституту. Бачу Лену Богатирьову. Вона задивилася на велику і важку краплю в моєму чубі і обережно простягає пальці, хоче її впіймати. Губи в неї такі м'які та добрі, відкриті і дратують молоком зубів, а очі роняють тихий сміх і удавану боязкість.

На лекціях сидимо поруч. Я не обираюся, що Леніні губи стали сухі, сховали зуби, а очі потвердішали і зробилися глибокими і трохи чужими.

У перервах ми всім відділом співаємо біля відкритих вікон інституту.

Холоднуваті присмерки несуть пісню в ущелини гір, на озеро, на заграву заводу, рудню. Вона летить назад, помножена високими наспівуваннями дівчат на вершині сопки, гарячими хвилями крилатої сміливості, криків із човнів, байдарок на озері, музики із молодого парку.

Після навчання ми з Леною ідемо до неї додому.

У відкрите вікно заглядає синій і окаяний вечір. Він дряпається об шибки м'якими гілками молодого тополі, блимає зорями.

Лена повертається спиною до вікна, намагається ближче присунутися до білого шару вогню і стомлено тре довгі брови.

Лена ляснула книжкою, поклала тіню іскристих вій на обгорілі в кольор горіха скроні і боязко спитала:

— Може, досить на сьогодні? Га?

Я опустив книжку на коліна, дивлюся на дівчину, не ховаючи глузування.

Адже в нас був договір, щоб не спокушатися вечорами. Але дівчина не піднімає вій і я поспішаю відповісти:
— Напевно досить, Лена? Га?

Обоє сміємося і, обнявшись, проходимо іншою кімнатою повз Марію Григоровну. Вона у розстібнутій блузці сидить за якимись паперами.

Марія Григоровна проводить нас за двері. Ми йдемо, стиснуті в одне тіло, до озера, а вона стоїть на ганкові, дивляючись у густоту блакиті.

Розділ сорок третій

Домни гули, як ще ніколи. Вони щодня видавали сотні тонн чавуну понад план. Я стояв із своїм паротягом під ковшами. У них двома водоспадами билися чавунні потоки і обливали далеке уральське небо пожежою світанку.

Робота в цю ніч була гарячкова. Кожна мить дорога. На розливну машину вдили чавунний поїзд за вісім хвилин:

У ковші падали останні темно-червонні краплі решток чавуну. Причепили до поїзда. На зад паротяга штовхнули три ковші із жужелем, і я поїхав, сподіваючись до зміни ще раз побувати на домні.

Надходить світанок. З озера підлізав туман. Він ватними стогами стояв на залізничній колії. За технічними правилами моєї професії, я мав їхати в таку погоду черепашим кроком. Це мені відомо. Але хіба я можу втрачати дорогі години? Домни розраховують на швидкість, вони чекають ковшів.

Колія була випробована на кожному метрі. Їхав, не зменшуючи ходу, безперервно розриваючи туман високими сигналами. Раптом почуваю, що паротяг без моєї волі наддав ходу, полегшено зачохкав атмосферною трубою.

Спад? Ні, не може бути, тут крива лінія і узвіз. „Обрив поїзда“ — устиг здогадатися, але було вже пізно.

На паротяг навалилися із залізним трюком і скреготом гори. Вони ударили його в б фера. Тендер дав кулевий розгін і паротяг камнем полетів, що тут починався.

Мене збило на підлогу, засипало зугіллям, уламками розколотих ліхтарів.

Тягну ламані пальці до гальма й ніяк не можу знайти в темноті вилощеної ручки гранта машиніста. Я кричу помічникові Борисову:

— Андрюш, засмокчи воду і зскакуй швидше.

Спереду розливні машини. Колії далі їх не йдуть. Тупик. Зараз ми зіб'ємо ковші зпід наливу, зламаємо вилку підіймального зводу, погнемо колони, ферми, зупинимо на багато днів розливні машини, домни.

Борисов мовчить. Піднімаю голову. Нігтями дряпаю залізо, чіпляюся за шви, за нюти, карниз і тягнуся до гальма. Здається, зпід нігтів капає щось тепле і липке. Ось нарешті мідь гальма обпалює долоню. Роблю останнє зусилля і гальмую. А сам думаю: „Як же це трапилось? Адже в моєму поїзді найнадійніше автоматичне зчеплення?“

...Потім полетів у яму — і загубив себе.

А зараз знайшов. Я питаю у друзів, що нахилилися наді мною: „Як же це трапилось?“

Андрюша Борисов облишив посміхатися, потемнішав, приготувався до стрибка і сказав:

— Риба на ходу відчепив, щоб аварія...

— Риба?... Ри-и-ба!. Значить не пискар...

— Сань, скоріше видужуй. Судитимуть його. На тебе чекають. Ти головний свідок. — Голос Борисів, а губи не його, Богатирьова!

Легко, радісно. Хочеться всіх обняти цілувати. Значить, не я винен в аварії.

— А де ж Боря? На роботі, ніколи все, еге?

Спускаються голови. Очі в сторони. Тиша.

„Чому вони всі вмовкли?“

А Марія Григоровна заметушилася, вивернула у безладну купу згортки, баночки і як маленькому закриває рот рум'яним яблуком.

...Остаточо розпрощався я з лікарняним ліжком через два тижні. Перелами зрослися, затягнулися рани і садна. Відмовившись від провозатого, я пішов пішки додому. Хотілося здивувати і порадувати Бориса, за яким страшенно скучив.

Я думав про те, як увійду в кімнату, і ми обнімемося до хрускоту в костях, а потім сядемо на ліжку і будемо згадувати тайгу, білий будинок, гривастих левів і свою велику дружбу.

Здосадою зупинився перед закритими дверима. „Знову з паротягом не може розлучитися“. Спитав у сусідів, чи давно Борис був вдома. Вийшла худенька із водянистими очима жінка, здивовано подивилася на мене і прошепотіла:

— Нема, давно нема, віднесли.

Лежу довго, втратив рахунок годинам. У сутінках, що надходять, бачу в кутку голі ребра ліжка, на вішалці висить вішалником куртка з блискучим чорним хутром, яке так пасувало до його волосся. Душно, не можу лишатися в цій кімнаті, де ще все дише ним. Іду до Уралу, блукаю високим берегом ічую знайомі переливи сигналу його паротяга. Іду на заклик, розшукую його на станції. Сподіваюся зустріти паротяг брудний, занедбаний.

Ні, він такий, як був при Борисові: блищить казан, горять надраєні частини колісного руху.

Іду скоріше до людей, в юрбу, щоб позбутися нудоти, хрипу в горлі. Зустрічаю Богатирьова, якого обрали не давно секретарем партійного осередку.

Він тисне мою руку і, загадково посміхаючись, веде до великого плакату на стіні депа. Я читаю мертві літери:

**Сьогодні 8 серпня
ПЕРЕДАЧА В ПАРТІЮ
ГЕРОЇВ МАГНІТОГОРСЬКА
МАШИНІСТІВ ПАРОТЯГІВ
20, 100, 2455 і ін.**

На збори прийшла вся моя бригада, всі господарі шости закордонних паротягів.

Богатирьов стоїть за довгим столом, дивиться поверх окулярів на збори, стріпуючи мою заявою, і каже:

— Ось, товариші, приймаємо ми в ленінські ряди машиніста, а в його автобіографії сказано, що був він злодієм, нюхав кокаїн і в бупрах сидів. Як же нам бути?

Довго мовчать збори, під ноги дилляться.

У відкрите вікно вриваються паротягові крики. Вітер б'є кінцем плакату і він тріпоче підбитим крилом. Ледь раді, що знайшлося щось, куди можна відвести розгублений погляд. В жадібно слухають, як шарудить грубий папір, і всім жаль, коли він роздирається об іржавий гвіздек.

Рішуче звівся машиніст Гаркуша.

Він підійшов до столу, глухо застібнув піджак, пригладив срібло чуба і почав, не поспішаючи:

— Я п'ятнадцять років радянським паротягом керую, а на машині всього сорок із хвостиком. Майже тридцять років, товариші, я теж крав. У демідний грантик, кільки, планочку — все підбирав, а потім на барахолці. З паротяга теж вугіль, дрова таскаю і собі палити і людям за гроші. І сорок не було. Від чого ж це, га? А від того, що я любі мої, що я голодний був. Обзавівся вивідком, а управа залізниці слободила та ще за квартиру казенну за воду, світло вираховувала. А ви скажіть, хто із вас сміливості набереться судити мене за минуле злодійство? Немає? А чому я тепер не краду, це ясно школяреві. Себе не грабують.

Богатирьов мовчав. Місце Гаркуши заступає мій змінщик — машиніст Федорів:

— Я хоч і безпартійний, але скажу, що знаю Санька більше року і додам, що доводиться заздрити його жадобі до паровозної справи.

Хвилюючись, Андрюша Борисов розповідає збором:

— Був я, товариші, черствий грабник, а тепер готуються складати іспит на машиніста. І все Санько, він допоміг.

Не прикриваючи сивої голови, машиніст Гаркуша перебив Борисова, делікатно витягуючи руки:

— Посилаємо ми тебе, Сань, всією громадою в осередок. Крокуй.

І ще підходять до столу секретар комсомольського комітету, начальник депа, машиніст, помічники. Мені і радісно і важко вислухувати таку купку похвал. А треба вислухувати — так вимагається: сьогодні я слухаю, завтра ін-

ший мене випередить, буде вислухувати.

Богатирьов не знав, куди дівати свої окуляри. Він вертів їх на пальцях, чепляв на вуха, обдмухував скло і хотів заспокоїти себе, закрити губи, сховати дріж у руках і колінах.

Хтось крикнув:

— Голосуй!

Богатирьов згадав свої обов'язки і приступив до діла, забувши попередити збори, що голосують тільки члени партії. І вийшло не за статутом. Голоували безпартійні і комсомольці.

Розділ сорок четвертий

...Кожний свій вихідний день ми з Леною одержуємо у профкомі односторонню путівку у санаторій, схований у горах, на березі Гарячого озера, у щільному сосновому лісі. Я заходжу до неї ще вночі. Приношу квіти, обіймаю сплячу.

Увесь світанок ми йдемо з нею стежкою. Роса холодна.

Лена у своєму ніжному батисті похилилася на голубий світанок.

Лена обнімає мою голову, і крізь розриву тканину я відчуваю гаряче дихання.

— Друг ти мій, життя хороше!

Народження сонця ми зустрічаємо з кручі. Тут Лена вчить мене літати з ранішнього озера, оповите голубим туманом.

Ти стискай усі м'язи, зроби тіло одним і тоді лети. Ну!..

Я беру в руки уявлювану трапецію, намагаюся і під команду Ленину, залипаю скелю. Я бачу у воді, що летить від мене, уламки неба і гори, які випереджають мій стрибок, а біля самого берега Андрюшку Борисова і дядю Мишу. Їхні руки повні срібного шепету карасів.

Я розірвав воду, і озеро розкрило свою глибину, даючи мені прохід. Зі скелі привітально махає хусткою Лена.

Рибалки кинули вудочки і кричать щось.

Напевне вони разом з Леною радіють з удалого лету.

Доріжкою сходжу на скелю. Подряпані стегна, обгорілі груди у дощовій росі. Голова Лени біля моїх ніг. Вона ловить губами холодні краплі, гріючими пальцями сушить м'язи і шепоче, не ховаючи блиску очей:

— Саша!..

... Увечері ми все ще в горах. Уже видно, як унизу зоряним небом горить Магнітогорська долина. Заграва доменних топлень накрила темні хмари і здається сходом справжнього сонця. Ми обережно сідаємо на камені. Місяць обсипає нас білим дощем.

Ми сидимо безмірно довго.

... Повертаємося в санаторій тісним від людської юрби берегом. Люди зупиняються, допитливо дивляться на нас, що міцно обнялися, сонячних, з співаючими очима. Прощаючись, Лена кладе гнучкі руки на моє волосся і з закритими очима шепоче:

— Саша, мені напевно не можна сходити на скелю.

Я ще не розумію.

Вона закрила вуха гарячими губами і закінчила:

— Рідний, ти повинен його любити ще дужче від мене.

Побігла по мармурових сходах у жіночі кімнати санаторія.

А я мчусь на свою половину, кружляю по кімнаті, обнімаю дядю Мишу, нового друга Кольку Богатирьова, стіни, ліжко, люстро. Прошу радіо, собаку—змовкнути.

Потім біжу по санаторію — він засинає, нахожу золотозубого інженера Гарбуза. Він бере мої руки і каже сміючись:

— Розумію, розумію, іди. Іди спати, іди.

З рос. переклав

Л. Левкович

ДВІ ПОЕЗІЇ

АРОН КОПШТЕЙН

ТРАМВАЙ ПАВЛІВКА — ХЕМЗ

По дзвінках зварних залізних рейках
Пробігають вранішні трамваї.
Міцно ти за поручні вчепилась —
Поспішаєш —
як би не спізнилась.

*(Хуртовина летить
Просто на трамвай.
Ти лети, ти мети,
З рейок сні змитай).*

Я ніколи ще не бачив тебе,
Може і ніколи не побачу,
Тільки бачу — схожа до когось ти,
Схожа на дівчат усіх знайомих.

*(Поспішай, трамваю наш,
Знай, що ти везеш
Найдорожчий вантаж
ХЕМЗ'у й ХПЗ).*

Щось замотане в твоїй газеті,
Гостре щось прорізує газету.
Це — коньки. Напевне, після зміни
Ти на ковзанку одразу підеш

*(Вітер щільний і густий
Б'є у вікна дзвінко.
Ти не стій, ти не стій
Довго на зупинках).*

Та не тільки ти. Ну, як похмурій
Бути в цей міцний морозний ранок...
Ідуть в переповнених вагонах
Сто твоїх товаришів і подруг.

*(Ти не стій, не стій
На горі крутій...
На горі крутій,
Хуліган такий).*

Скільки то біжать оце трамваїв,
Скільки ранку, скільки вітру, скільки
Сонця отакого, просто поруч...
По дзвінках зварних залізних рейках

*(Ну, прощай, так прощай,
Встати не забудь.
Побіжить трамвай
У зворотню путь).*

ОСІНЬ ТРИДЦАТЬ ТРЕТЬОГО РОКУ

Восени тридцять третього року
Ми йдемо крізь віки напролом.
Восени тридцять третього року
В цехах закипають опоки,
Наповнені чавуном.

Елеватори повні зерном,
Бо стени облісili до строку.
Восени тридцять третього року
Ми йдемо крізь віки напролом.

І ми дійдемо до мети —
Сконденсовані сили і нерви.

Запорука — молодші брати —
Піонери твої, піонери!

Золоте їх прийдешне, багате,
Як в амбарах колгоспне зерно.
Хай горить піонерське багаття,
Хай горить, не згасає воно!

Я і сам на просторах республіки
Виростав піонером.

І от —
Я чекаю:
покличуть казарма чи кубрик,
Як в тридцятім покликав завод.

Від заводів, редакцій, колгоспів
Нас покличуть.

Покличуть й мене.

В отаку, як теперішня, осінь,
Одягну я військову шинель.

Все розкреслене, вписане в графи,
Зрозуміле, мов перший сніг.

Розгортайся, моя біографіє,
Біографіє друзів моїх!

З ними, кращими, рідними, кривими,
Кожна дата прийдешня — маяк.

Розгортайся, моя упевнена,
Ще не співана, пісню моя!

Ми прийшли у життя й роздивились,
Що воно — у наших руках.

І про це комсомолец Гилельс
Заграє не раз юнакам.

То ж яка там, яка там
Йде розмова про смуток в ночах?
Ні, з охотою став би я катом
Жалюгідного слова „печаль“.

Восени тридцять третього року
(Цеж — майбутніх років запорука!)
Наша путь, як ніколи, ясна.
Простягаю напружені руки
До найближчої дати —

Весна.

І навіщо вагатись, навіщо!
Я до тебе цілком пристаю.
Зустрічаю найкращу, найвищу,
Найщасливішу осінь мою.